

PEREPÕHISE ASENDUSHOOLDUSE KOOLITUSPROGRAMMI ARENDAMINE EESTIS

Koostajad

Madli Raudkivi

analüütik

Enelis Linnas

koolitusspetsialist - projektijuht

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Tallinn

2018

SISUKORD

1. PRIDE KOOLITUSPROGRAMM EESTIS KUNI 2016.AASTANI.....	3
2. PEREPÕHISE ASENDUSHOOLDUSE KOOLITUSTE ARENDAMISE PROTSESS	5
2.1. Asendushooldusvanemate pädevuste kaardistamine	5
3. VÄLISRIIKIDE PEREPÕHISE ASENDUSHOOLDUSE KOOLITUSPROGRAMMID.....	8
4. ASENDUSHOOLDUSE VALDKONNA EKSPERTIDE ÜMARLAUD.....	15
5. FOOKUSGRUPP LAPSEDAJATE JA HOOLDUSPEREDEGA	16
6. ARUTELU PRIDE ÕPETAJATEGA	19
7. EKSPERTIDE ÜMARLAUD PEREPÕHISE ASENDUSHOOLDUSE KOOLITUSVORMI OTSUSTAMISEKS.....	20
8. KOHALIKE OMAVALITSUSTE JA MAAVALITSUSTE SPETSIALISTIDE KOGEMUSED PRIDE KOOLITUSEGA	24
9. KOKKUVÕTE	28
10. PRIDE PÕHIKOOLITUSED	30
LISA 1. KAARDISTATUD PÄDEVUSED	41

1. PRIDE KOOLITUSPROGRAMM EESTIS KUNI 2016.AASTANI

Vastavalt Sotsiaalhoolekandeseaduse § 127 („Lapse perekonnas hooldamine“) peab isik, kes soovib olla hoolduspere, läbima Sotsiaalministeeriumi poolt tunnustatud koolituse. Ka lapsendamise puhul peab lapsendada sooviv isik läbima sama koolituse, kui maavalitsus seda vajalikuks peab (Perekonnaseadus § 158 „Lapsendamise ettevalmistamine“). Eestis on selleks otstarbeks kasutusel PRIDE koolitus.

PRIDE-mudel loodi 1990.aastal USA-s. PRIDE (tõlkes „uhkus“) tähendab ressursse vanematele informatsiooni, arengu ja hariduse omandamiseks (*Parent's Resource for Information, Development and Education*). PRIDE koolituse eesmärgiks on läbi koolituse ja supervisiooni anda peredele olulisi teadmisi, mis on vajalikud hooldus- või lapsendajapereks kujunemisel. PRIDE programmi on rakendatud paljudes erinevates riikides (umbes 25 riigis üle maailma) ja on juba üle 20 aasta taganud standardiseeritud, püsivat ja struktureeritud raamistikku kompetentsipõhisele asendusvanemate värbamisele, ettevalmistusele, hindamisele ja valikule (Child Welfare League of America 2016).

Eestis on PRIDE mudel olnud kasutusel 2000ndate aastate algusest, kui Sotsiaalministeerium ja Child Welfare League of America, Inc sõlmisid lepingu programmide Foster PRIDE, Adopt PRIDE ja Foster PRIDE Core kasutamiseks Eestis. Aastatel 2002-2004 tegeles koolituste korraldamisega MTÜ Pride-Est, alates 2005.aastast on see ülesanne Tervise Arengu Instituudi koolituskeskusel.

PRIDE meetodika kohaselt töötab grupiga kaks koolitajat. Üks neist peaks omama kohaliku omavalitsuse korralduslikke pädevusi ning teine peaks olema hooldusvanem/lapsendaja, kes rikastab gruppi isikliku kogemusega. Koolitus jaguneb kaheks – eel- ja põhikoolituseks. Eelkoolitus (36 tundi) valmistab pere ette hooldus- või lapsendajapereks saama. Koolituse käigus toimub kodukülastus kui ka hinnangu andmine koolitajatelt potentsiaalsetele lapsendajatele/hooldusperedele asendusvanemaks olemise sobilikkuse kohta. Põhikoolitus on sisult mahukam ja peaks pakkuma vanematele spetsiifilisemaid oskuseid, mis võivad olla vajalikud hooldus- ja lapsendajapereks olemisel. Eestis on peamiselt läbiviidud eelkoolitusi ja supervisioone. Vaid 2008. ja 2011.aastal oli võimalik tänu saadud lisaeraldisele eelarves korraldada osalises mahus ka põhikoolitusi. Samas on eelkoolituses osalenud gruppide arv võrreldes 2005.aastaga tunduvalt langenud - aastal 2005 toimus 15 eelkoolituse gruppi, kuid aastatel 2013 ja 2014 vaid 4.

Vaatamata sellele, et PRIDE koolitusi on Eestis pakutud juba ligi 15 aastat, ei ole PRIDE-koolituste elluviimist Eestis kuni aastani 2016 hinnatud ning seetõttu puudub ka süsteemne ülevaade koolituste sisu ja vormiga seotud murekohtadest. Teada on (põhinedes ekspertide arvamusele ja koolituste tagasisidelehtedele), et probleeme on PRIDE koolituste kättesaadavusega (pikad ootejärjekorrad, pole põhimõtteid mille alusel määrata eelisõiguseid koolituse saamisel, koolituste pakkumine piirkonniti

erineb), pole pööratud piisavalt tähelepanu koolitajate ettevalmistusele, puudub asendushoolduse pakkujate koolitusvajaduse analüüs, koolitusprogramm ja metoodika ei ole otseselt Eestile kohandatud ega Eesti tingimusi arvestades valideeritud. Lisaks on hindamata ka praeguse PRIDE rakendamise vastavus algupärase programmiga. Sellest tulenevalt on vajadus käesoleva analüüsi järele, **mille eesmärk on leida parim võimalik perepõhise asendushoolduse koolitusvorm, mis vastaks Eesti vajadustele ja kontekstile.**

Perepõhise asendushoolduse koolituste arendamist toetab Euroopa Sotsiaalfond. Tegevuste eesmärk TAT (toetuse andmise tingimuste) „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ meetme raames on tõsta asendushoolduse kvaliteeti, arendada asendushoolduse tugi- ja järelhooldusteenuseid ning suurendada perepõhise asendushoolduse pakkujate hulka. Kavandatud tegevuste ülesanne on toetada asendushoolduselt lahkujate paremat toimetulekut, sotsiaalset lõimitust kogukonnaga ning aktiivset ja jätkuvat osalemist tööturul. Meetme raames viiakse perioodil 2015-2020 ellu tegevused kolme organisatsiooni, Sotsiaalministeeriumi, Tervise Arengu Instituudi ja Sotsiaalkindlustusameti koostöös¹

Antud analüüs sai koostatud toetamaks Tartu Ülikooli Rakendusuringute Keskuse poolt läbi viidud Perepõhise asendushoolduse koolituse PRIDE korralduse analüüsi. Kuna antud uuringus ei tulnud välja teatud aspektid, mida koolituse arendamiseks on vaja teada, otsustatid TAI-s viia läbi täiendav analüüs.

Täname kõiki, kes panustasid oma aega ja mõtteid analüüsi! Teie tagasiside oli väga oluline ja väärtuslik!

¹ Sotsiaalkindlustusamet (2016) Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine. URL: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/asendushoolduse-kvaliteedi-tostmine/>

2. PEREPÕHISE ASENDUSHOOLDUSE KOOLITUSTE ARENDAMISE PROTSESS

Perepõhist asendushooldust pakkuvate vanemate koolitusvajaduse ja koolituste arenduste planeerimine toimus mitmes etapis. Kõigepealt kaardistati rahvusvahelise kirjanduse alusel oskused ja teadmised, mis peaksid olema vanematel, kes kasvatavad vanemliku hooleta jäänud last. Kaardistatud pädevused esitati asendushoolduse valdkonna ekspertide kogule ning nende ülesandeks oli liigitada pädevused eelkoolituse (koolitus, mis toimub enne, kui laps tuleb perre) ja põhikoolituse (koolitus, mis toimub siis kui laps on peres) ning tugiteenuste/elu õpetab (kõik, mis peaks jääma koolitustest välja) vahel. Paralleelselt suheldi erinevate välisriikide (Soome, Leedu, Rootsi) ekspertidega, kes tegelevad perepõhise asendushoolduse koolitusvaldkonnas.

Ekspertümarlaua järgselt korraldati fookusgrupp, kus osalesid sihtrühma esindajad (lapsendajad ja perekonnas hooldajad). Fookusgrupi eesmärgiks oli teada saada sihtrühma arvamus kaardistatud ja ekspertide poolt jaotatud pädevuste kohta.

Sihtrühmaga toimunud fookusgrupi järgselt toimus arutelu ka PRIDE õpetajate esindajatega, kellega arutati perepõhise asendushoolduse koolituse tuleviku väljavaateid ning selgitati välja nende seisukoht soovitud muutuste osas.

Peale seda kutsuti uuesti kokku ekspertide kogu, et arutada eelnevate tegevuste tulemusi ja otsustada, milline perepõhise asendushoolduse koolitusega Eestis jätkata. Paralleelselt koostati veebiküsitlus kohalike omavalitsuste ja maavalitsuste spetsialistidele, kelle tööülesannete hulka kuulub asendusvanematega töötamine, mis läbi on nad kokku puutunud PRIDE koolitusega. Küsitlus üritas teada saada lisainfot PRIDE koolituse korraldusliku külje kohta ja käsitles spetsialistide teadlikkust PRIDE koolitusest, koolitusel osalemist ja selle takistusi, ootejärjekordasid koolitustele saatmiseks, registreerimisprotsessi, koolituse efektiivsust lapsendajate/hooldusperede ettevalmistamisel, rahulolu teavitustööga ka PRIDE koolitajaga koostöö tegemist.

Järgnevalt on iga sammu põhjalikumalt kirjeldatud.

2.1. Asendushooldusvanemate pädevuste kaardistamine

Perepõhise asendushoolduse pakkujatele vajalike pädevuste kaardistamiseks kasutati erinevaid rahvusvahelisi allikaid, mis on käsitletud asendusvanemate ettevalmistust koolitustel ja kursustel erinevates riikides.

Pädevuste kaardistamise allikateks olid:

1. PRIDE programmis käsitletud kompetentside raamistik. PRIDE põhineb spetsiifilistel kompetentsidel, mis on vajalikud, et kasvatada vanemliku hooleta jäänud last. PRIDE programmi põhilisi kompetentse on viis:
 - 1) laste kaitsmine ja nende eest hoolitsemine
 - 2) laste arenguvajadustele vastamine ja arengupeetustega tegelemine
 - 3) laste ja nende perekondade vaheliste suhete toetamine
 - 4) turvaliste, hoolivate suhete loomine
 - 5) töötamine professionaalses meeskonnas

2. Rootsi Riikliku Tervise ja Heaolu Nõukogu poolt koostatud lapsendamise käsiraamat Rootsi sotsiaalteenustele². Rootsis on lapsendajatel kohustuslik läbida ettevalmistav vanemlike oskuste koolitus. Kohalikud omavalitsused leiavad lapsendajatele sobivad kursused, mida korraldab kohalik omavalitsus ise või koostöös teiste omavalitsustega. Rootsis on ametlikult koostatud ettekirjutuste kogumik mida üks lapsendajatele kohustuslik kursus sisaldama peab (sealhulgas ka kogumik koolitajale). See tagab ühtlase kvaliteedistandardi erinevate kursuste vahel.

3. Ameerika Ühendriikides Maine osariigis pakutava lapsendajatele suunatud koolituse pädevusraamistik. Nende koolitus põhineb holistlikul pädevuste käsitlemisel. Sellel on viis kategooriat: 1) töö juhtimise oskus: edukas sooritus töö kontekstis 2) kontseptuaalsed oskused: info kasutamine efektiivselt 3) inimestevahelised oskused: edukas teistega samastamine 4) enese-juhtimise oskused: oskab end tööl juhtida 5) tehnilised teadmised: info, mis on vajalik tööülesannete sooritamiseks. Vastav mudel kohandati lapsendajate ja hooldusperede kontekstile. Igas kategoorias on omakorda indikaatorid, mis võimaldavad demonstreerida sooritust³

4. USAs Riikliku Laste Heaolu Töäjõu Instituudi (*National Child Welfare Workforce Institute*) poolt koostatud parimate ja tõenduspõhiste praktikate ülevaade, mis suurendavad asendushooldusel olevate laste turvalisust. Sealhulgas on välja toodud ühe praktikana ka hooldusvanemate koolitamine, kus on välja toodud ka pädevused, mis peaksid olema koolitusel kaetud.⁴

² Socialstyrelsen (2009) Adoption, Handbook for the Swedish social services. URL: http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8299/2009-101-5_20091015.pdf

³ Bemotavicz, Freda D (1995). A Competency Model for Foster and Adoptive Parents

⁴ National Child Welfare Workforce Institute (2009) Best and Evidence-Based Practices that Enhance Safety of Children in Foster Care. URL: https://ncwwi.org/files/Evidence_Based_and_Trauma-Informed_Practice/Best_Evidence-Based_Practices_that_Enhance_Safety.pdf

5. USAs loodud ja seal kasutusel oleva riiklikult tunnustatud ja tõenduspõhiselt hinnatud asendushooldusvanematele suunatud veebipõhise koolituse pädevusraamistik⁵
6. Ühendkuningriigi Lutoni linna koostatud kompetentsi raamistikku asendushooldusvanematele. Nende raamistik peaks tagama viis tulemust – et asendushooldusel olev laps oleks 1) tervislik 2) elaks turvalises keskkonnas 3) oleks rõõmus ja saavutaks oma eesmärged 4) teeks positiivseid panuseid 5) saavutaks majandusliku heaolu. Pädevusraamistik koosneb Lutonis kolmest tasemest, kus koolituse läbimiseks, peab osaleja iga pädevuse puhul saavutama kolmanda taseme⁶

Väljatoodud kaardistatud pädevusi sai laias laastus jaotada viide kategooriasse (sarnaselt holistilikele pädevustele) :

- 1) Perekonna haldamise oskus
- 2) Kontseptuaalsed teadmised/oskused
- 3) Inimsuhete teadmised/oskused
- 4) Enesejuhtimisoskus
- 5) Tehnilised teadmised

Iga kategooria alla kuuluvad pädevused, mis koosnesid sisuliselt sarnastest pädevustest. Täpsete pädevuste kategooriate jaotust saab näha lisa 1 tabelist 1.

⁵ Foster Parent College (2016) Overview for Agency Staff. URL:
<http://www.fosterparentcollege.com/info/groups.jsp>

⁶ Luton Council adoption & fostering services (2013). Our progression scheme & competency framework. A guide for foster carers
https://www.luton.gov.uk/Health_and_social_care/Lists/LutonDocuments/PDF/Foster%20care%20progression%20scheme%20and%20competency%20framework.pdf

3. VÄLISRIIKIDE PEREPÕHISE ASENDUSHOOLDUSE KOOLITUSPROGRAMMID

Teiste võimalike asendushoolduse koolitusprogrammidega tutvumiseks ja eeskju saamiseks, võeti ühendust erinevate välisriikide spetsialistidega perepõhise asendushoolduse koolitusvaldkonnas. Järgnevalt on tutvustatud Rootsi, Leedu, Soome ja USA-s kasutusel olevaid koolitusprogramme.

Rootsi perepõhise asendushoolduse koolitusprogramm

Rootsi koolitusprogrammiga tutvumiseks võeti ühendust Rootsi koolituseksperti Ann-Marie Wadenboga, kellega viidi läbi mitmeid telefoniintervjuusid. Rootsi perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammi näol on tegemist riikliku koolitusega. Rootsis oli varasemalt kasutusel PRIDE koolitusprogramm, kuid sellest loobuti. Põhjuseid selleks oli mitu. Rootslaste jaoks oli PRIDE koolitus liiga jäik, mistõttu nad muutsid oma koolitusprogrammi paindlikumaks (kasutavad oma koolituse käigus näiteid ja harjutusi. Ka koolitusel kasutatavad materjalid on teised kui PRIDE'is, kasutatakse Rootsi/Norra materjale). Rootsi koolitused on välja arendatud, kuna piirkondades ei saadud koolitusgruppe täis. Koolitus on suunatud hetkel vaid perekonnas hooldajatele ja mitte lapsendajatele. Perekonna hindamine toimub enne koolitust ja erinevalt PRIDE programmist ei ole koolitus hindamise osa. Enne koolitusele saamist kontrollitakse hooldusperedel seaduse kriteeriumitele vastavust, sooritatakse kodukülastus, uuritakse kriminaalset ja sotsiaalsüsteemi tausta. Peredele tehakse ka 20 leheküljeline pereuuring.

Üldiselt on Rootsi koolituskava väga sarnane PRIDE koolitusele. Välja on jäetud paneeli osa, sest seda ei peetud vajalikuks ning ka lõpuosa. Rootsi koolituskavasse on lisatud kooli teema, sest suurel osal asendushooldusel olevatel lastel on kehvad õppetulemused. Koolitusel rõhutakse sellele, et vanemad ei tohiks nõ. minna lasta ja tuua vabandusi, miks lapsel ei ole harjumust või oskust õppida, vaid peavad lapsi motiveerima õppima ja tegelema oma huvidega, et lastest kasvaksid täisväärtuslikud kodanikud. Ka tervis on uus teema, mille rootslased on oma koolituskavasse lisanud, sest asendushooldusel olnud lastel esineb tihti erinevaid tervisehädasid. Üheks näiteks on hammaste tervis – osa lapsi pole oma elus hambaharjagi kasutanud. Koolitusel räägitakse rohkem ka vaimsest ja sotsiaalsest tervisest.

Rootsi koolitusel käsitletud teemad:

- Asendushooldus ja lapsed
 - Laste taust, asendushoolduse vormid, asendusvanemaks olemise väljakutsed, ootused, fotod ja erinevad tegevused. Näitavad õppe filmi, mis on tehtud koostöös teiste Põhjamaa riikidega
- Koostöö
 - Fookuses on laps; seadused, kohustused ja õigused

- Toetades kiindumushäirega last
- Lahutus, kaotuse trauma
- Eluskestvad suhted, bioloogilise perekonna tähtsus
- Laste koolielu ja tervis
- Kasvatamine
- Distsipliin, kuidas juhendada/kasvatada last, „vanemlikud oskused“
- Igapäevaelu asendusesperes
- Ettevalmistus lapse tulekuks perre, bioloogilised lapsed ja uus laps

Koolituse mõju ja tulemuslikkust rootslased ei hinda, sest peavad seda võimatuks ning leiavad, et perekonna toimetulek ei sõltu vaid koolitusest, vaid paljudest erinevatest faktoritest. Koolituse lõpus küsitakse osalejatelt, mis koolitusel meeldis/ei meeldinud. Üldisemalt koolituse efektiivsuse ja mõju kohta koolituse korraldajatel andmed puuduvad. Ka koolitajaid eraldi ei hinnata.

Rootsi perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammi lisakoolitused on vajaduspõhised ning teatud teemadel. Teemad tekivad perede ja laste kogemuste põhjal, kes on peres hooldamisel. Näiteks on neil lisakoolituse teemad nagu ADHD, seksuaalne väärkohtlemine, teismelise iga, sõltuvused, Aspergeri sündroom, autism, posttraumaatiline stress.

Leedu perepõhise asendushoolduse koolitusprogramm

Leedu perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammiga tutvumiseks võeti ühendust Leedu PRIDE õpetaja Daiva Matulevičiūtėga, kellega suheldi emaili teel. Leedus kasutatakse PRIDE koolitusprogrammi (litsents pärineb aastast 2007 ja koolitusprogramm kestab kokku 30 tundi), kuid seda on Leedus kohandatud vastavalt sealsetele oludele ning nimetatakse seega ka teisiti (GIMK). Leedus ei kasutata Ameerikas loodud PRIDE veebiversiooni ega teha ka ameeriklastega koostööd. Programmi alguses kasutavad leedulased enda õppefilmi.

Leedu programmi teemad:

- Sissejuhatus programmi (GIMK)
- Lapsele stabiilsuse tagamine meeskonna tööga
- Avatud vestlus lapsendatud või perekonnas hooldusel oleva lapsega
- Kiindumus
- Kaotused
- Enesehinnang ja perekonna suhete tugevdamine
- Haridus
- Püsivate suhete tugevdamine

- Ettevalmistus muutuseks
- Teadliku otsuse tegemine

2011.aastal viidi Leedus läbi kvalitatiivne uuring, mis puudutas asendusvanemate ettevalmistust sotsiaaltöötajate nägemuse kohaselt.⁷ Selleks intervjueriti 8 sotsiaaltöötajat Leedu laste õiguste kaitse agentuurist. Esitatud on nende positiivsed ja negatiivsed küljed koolituse ja ettevalmistuse puhul Leedus:

Positiivsed küljed:

- Koolitusgrupid pakuvad tuge
- Koolitus annab teadmised lapse arengust ja sotsialiseerimisest
- Julgustab rääkima probleemidest
- Aitab ennast testida
- Koolitus informeerib lastekaitseüsteemist
- Koolitus annab tunde, et sa ei ole üksik ja peaks olema tugisüsteem pere ja lapse jaoks
- Koolitusvorm on lihtne ja kõigile mõistetav

Negatiivsed küljed, mis seotud asendusvanemaid ettevalmistava koolitusega:

- Liiga vähe on spetsialiseeritud koolitust puudega laste kasvatamisest (nii vaimne kui ka füüsiline puue + käitumishäired)
- Koolitus rõhutab liiga palju laste õiguste kaitsmise kohustust, mis hirmutab asendusvanemaid ja muudab nad lapsi väga kontrollivaks
- Liiga vähe käsitleb koolitus lapse kasvatamist, kes on kogenud seksuaalset väärkohtlemist ja hüljatust. Ka vähe terapeutilisi tugiteenuseid sellistele lastele
- Liiga palju vastutust on pandud asendusperekondadele bioloogiliste vanematega suhtlemisel
 - Asendusvanemad sunnivad lapsi ja bioloogilisi vanemaid ühendust hoidma
 - Asendusvanemad ei abistata sellest tuleneva emotsioonide ja stressiga tegelemisel
- Pärast ettevalmistavat koolitust pole edasist tuge ega järgnevat koolitust.

Uuringu tulemustes on välja toodud, et PRIDE koolitus on hea, sest võimaldab arendada laste paremaid suhteid asendus- kui ka bioloogiliste vanemate vahel. Samas on sisse imporditud programmi vajalik

⁷ Snieskienė, D. (2013) How does a new training program PRIDE for foster families work in Lithuania?
 URL: https://www.uni-siegen.de/foster-care/research/network_conferences/7th_conference/dokumente/snieskienam-how_a_new_training_programm_pride.pdf

kohandada vastavalt kohalikele oludele, sest osalejad ei ole osaliselt nõus programmi võõrapärasusega ning leiavad, et see on liiga ameerikalik ja omamoodi kolonialiseerimine.

Soome PRIDE koolitus

Soomest võeti ühendust Pesäpuu organisatsiooni teenusejuhi Jaana Pynnöneniga. Soomes kasutatakse samuti PRIDE programmi, aga see on kohandatud vastavalt Soome spetsiifikale arvestades koolitusel osalejate ja õpetajate tagasisidet. Soome PRIDE koolitusprogrammiltents pärineb aastast 1995 ja hetkel on kasutusel kolmas arendatud versioon koolitusest. Koolitust on arendatud nii, et koolitus pakuks osalejatele veel rohkem tuge ja toetaks enam ka eneseanalüüsi protsessi. Palju rõhku pannakse osalejate kogemusele. Koolitusprogrammi põhiline olemus on jäänud samaks nagu PRIDE'is, aga palju on lisatud just selliseid teemasid, mida osalejad on koolitusel välja toonud.

Soome koolitusprogrammis käsitletud teemad:

- Lapse õigus perekonnale - perekonna õigus koolitusele
 - Mis on PRIDE koolitus? PRIDE koolituse seos lastekaitseüsteemiga. Mis on perekonnas hooldamine ja lapsendamine; Milliseid oskusi ja teadmisi on lapsendajaperedel ja perekonnas hooldajatel vaja?
- Lapse õigus stabiilsusele ja järjepidevusele - pere õigus meeskonnale
 - Stabiilsuse ja järjepidevuse tähtsus/olulisus lapsele; koostöö tähtsus; mis on asendusõde-vendlus
- Lapse vajadus kiindumusele
 - Kiindumuse tekkimine ja selle tähtsus; lapse areng; lapse positiivse enesehinnangu ning identiteeti tähtsus
- Lapse võimalus kaotusega toime tulla
 - Milliseid kaotusi on asendushooldusel olevad lapsed kogenud; milliseid tundeid ja reaktsioone kaotus tekitab; lapse toetamine leinas
- Lapse õigus peresuhtele
 - Lapse peresuhted ja nende toetamise olulisus lapsele; elukestvate suhete tähtsus lapse elus
- Lapse õigus hoolitsusele, kasvatusel ja turvalistele piiridele
 - Hoolitsuse, kasvatusel ja turvaliste piiride seadmisega kaasnevad tegurid; lapse positiivse enesehinnangu, arengu ja kasvu toetamine
- Infot ja kogemusi perekonnas hooldamisest ja lapsendamisest
 - Paneeli kohtumine, kus osalevad hooldamise ja lapsendamise eksperdid. Osalejad võivad kutsuda sinna sugulasi ja teisi lähedasi.
- Valmistumine muutusteks

- Pere ja lapse muutused elus, kui perest saab perekonnas hooldajate või lapsendajate pere; toetades lapsi pere muutuse protsessis; Koolituse lõpetamine ja koos otsuse tegemine

Ameerika Ühendriikide PRIDE 2015

Saamaks teada, mis võimalused on Eestis üle võtta 2015 aasta PRIDE versioon ning mida see endast kujutab, võtsime ühendust Donna Petrasega (CWLA'st – *Child Welfare League of America*). Donna Petras on Ameerikas PRIDE koolituse arendaja ja PRIDE koolitaja.

Uues PRIDE 2015 puhul on Ameerikas võetud kasutusele hübriidmeetod, kus omavahel on põimitud veebikoolitus ja koolituspäevad. Neli moodulit on läbitavad veebis ja viis moodulit koolituspäevadel. Iga veebikoolituse tsüklile järgneval koolituspäeval räägitakse läbi veebis õpitu. Osalejad omandavad veebis teooria ning koolituspäevadel reflekteeritakse õpitud. Veebikoolitus on üles ehitatud nii, et õppija peab klikkima iga kolme minuti järel ekraanil. Seega õppijal on vaja siiski veebikoolitust kuulata ja vaadata ega saa seda lihtsalt taustaks mängima panna või üldse tegemata jätta. Iga teema järel on ka testid ning enne ei saa uue teemaga alustada, kui kõik vastused testis on õiged. Teooriaõpe veebis tagab osalejate teadmistes ühtlase ja kõrge taseme. Ei teki probleemi, et erinevates piirkondades antakse teemasid edasi erineva osakaaluga, mille tagajärjel on koolitavate teadmised lõpuks erinevad. Internetis on ka olemas koolitajate platvorm, kus koolitajad saavad ülemaailmselt omavahel suhelda. Seda peetakse ühtlasi ka supervisiooni vormiks, mis soodustab koolitajate kogemuste jagamist ning üksteiselt õppimist. Põhikoolitus on 82 tundi ning võimalik samamoodi läbida veebis.

Lisaks hübriidmeetodile on olemas on ka vaid koolituspäevadega koolitus (teatud grupele Ameerikas), mille saaks üle võtta ka Eesti vaatamata sellele, et ameeriklased soovivad tungivalt võtta üle hübriidmeetodi. Põhiline on PRIDE'is see, et vanematel tekiks 5 põhikompetentsi.

Lisaks hübriidmeetodi kasutusele võtmisele on 2015 aasta PRIDE versioonis ka sisulisi uuendusi. Koolituse väljatöötamise aluseks olid nõukogu liikmete arvamused ja kogemused ning põhjalikud uuringud. 2015.aasta koolituskavas on rohkem trauma teemat ning räägitakse lapse aju arengust ja väärkohtlemise mõjust aju ehitusele - see võimaldab lapse käitumist paremini mõista. Kuna suur osa hooldusele tulevaid lapsi on väärkoheldud, vajavad vanemad selles teemas süvendatuid teadmisi. Samuti on sisse toodud resilentsuse teema ning ka eluraamatud on sisukamaks tehtud. Kokku on koolitust 27 tundi (9*3h).

Koolitusgrupid koosnevad nii lapsendajatest kui perekonnas hooldajatest. Õpitakse laste heaolu kohta, mis on teemana iga hooldusvormi puhul oluline. Lapsendaja peab ka aduma, et lapsel on/oli bioloogiline perekond, sest see teema ei puuduta vaid hooldusperekondi. Koolituses käsitletakse teemasid nagu kuidas bioloogiliste vanematega töötada ja kuidas nendega kontakti luua, mõistes sealjuures ka nende

mitmetähenduslikku kaotust. Lapsendajad (ja ka hoolduspered) peavad teadma, et bioloogiline vanem võib lapse juures olla füüsiliselt, kuid mitte vaimselt ja vastupidi.

Hooldusperesid värvatakse teavitustöö kaudu (minnakse näiteks raadiosse, uudistesse, avalikku kohta rääkima). Räägitakse väga üldiselt lastest, kellele perekonda otsitakse. Huvi korral antakse number, kuhu saab soovi korral helistada. Sedakaudu kutsutakse potentsiaalsed hoolduspered edasisele nõustamisele. Peale seda järgneb kas orienteerumiskohtumine või perele saadetakse postiga infopakikesed. Sellele järgneb kodukülastus.

Koolitusprogrammi järelhindamisel tehakse lapsele juhtumiplaan, kus kirjeldatakse lapse ja sellest lähtuvalt ka vanemate vajadusi. Sotsiaaltöötaja käib perekonda külastamas kas kord kuus või rohkem, mille jooksul räägitakse nii laste kui vanematega. Lastekaitse spetsialist vaatab seejärel, kas perekond saab hakkama. Lisaks peavad asendushooldusel oleva lapse vanemad aastas teatud arvu koolitusi läbima.

Üldist tagasisidet koolituse kohta antakse peale igat sessiooni, koolituse lõpus on pikem tagasiside vorm. Ameerikas mõeldakse ka selle peale, et teha hindamist eel- ja järeltestiga.

Mis puudutab koolitajate kvaliteedi hindamist, siis selleks pakuti välja kas vaatlust või koolituse filmimist. Kuna perekonnad ei pruugi ennast vaatlaja juuresolekul avada, tehakse vaatlust siis, kui see on väga vajalik. Hetkel toimub Ameerikas PRIDE koolitajatele kvalifikatsiooninõuete välja töötamine. Üks mõte on teha koolitajatele sertifikaadid, mida uuendatakse iga kolme aasta tagant. Koolitajate koolitusi vaadeldakse, teadmisi uuendatakse.

PRIDE 2015 koolitusprogrammi teemad

- PRIDE mudeli tutvustus (koolituspäev)
 - Visioonile ja missioonile pühendumine
 - Turvalisuse, heaolu ja stabiilsuse saavutamine
 - Perekonnas hooldajate ja lapsendajate põhiliste rollide mõistmine
- Meeskond, laste väärkohtlemine, lapse areng (veebikoolitus)
 - Meeskond - lastekaitse süsteemi tutvustus, lisamaterjalide tutvustamine, ajalugu, erinevate terminite tutvustus
 - Laste väärkohtlemine (väärkohtlemise jäljed (joonis), väärkohtlemise tegurid, väärkohtlemise liigid)
 - Lapse areng (arengu verstaapid (etapid vastavalt vanusele), ohumärgid lapse arengus, riski- ja kaitsefaktorid)
- Laste kaitsmine ja nende eest hoolitsemine (koolituspäev)

- Usalduse ja kiindumuse loomine
Laste arendamine ja trauma
Lapsendamise või perekonnas hooldamise võime ja ressursside hindamine
- Kiindumussuhe lapse ja vanema vahel, Kasulaste käitumise mõistmine, Seksuaalselt väärkoheldud lapse eest hoolitsemine (veebikoolitus)
 - Kiindumussuhe lapse ja vanema vahel
Kasulaste käitumise mõistmine (laste väärkohtlemise ja hooletusse jätmise defineerimine, kehaline karistamine, viis käitumise põhjust, kasvatamise viisid, pindmine käitumine
Seksuaalselt väärkoheldud lapse eest hoolitsemine
- Laste arenguvajadustele vastamine: Lahutamine ja kaotus, trauma ja resilentsus (koolituspäev)
 - Traumale ja kaotusele reageerimine
Resilentsuse edendamine
Kasvatades lapsi, kes on kogenud traumasid
- Töötades koos esmaste vanematega, Kultuuri eripärad kasvatamisel (veebikoolitus)
 - Töötades koos bioloogiliste vanematega
Kultuuri eripärad kasvatamisel
- Toetades lapse ja ta perekonna vahelisi suhteid (koolituspäev)
 - Isikliku ja kultuurse identiteedi loomine
Perekonnasuhete ja järjepidevuse edendamine
Positiivse perekonnaga kohtumise toetamine
- Vähendades perekonna stressi, Perekonnas hooldamise mõju perekonna bioloogilistele lastele, Perekonnas hooldamisest lapsendamiseni (veebikoolitus)
 - Vähendades perekonna stressi
Perekonnas hooldamise mõju perekonna bioloogilistele lastele
Perekonnas hooldamisest lapsendamiseni
- Informeeritud otsuse tegemine (koolituspäev)
 - Kaasates kõiki perekonnaliikmeid
Ohutu ja hooliva keskkonna loomine
Katkestamise ennetamine

4. ASENDUSHOOLDUSE VALDKONNA EKSPERTIDE ÜMARLAUD

Pädevuste kaardistamise järel toimus asendushoolduse valdkonna ekspertide ümarlaud, kuhu kuulusid asendushooldusega tegelevad inimesed Sotsiaalministeeriumist, Eesti Asenduskodu Töötajate Liidust, MTÜ Oma Perest, MTÜ-st Igale Lapsele Pere, Eesti Kasuperede Liidust, maavalitsusest, Tervise Arengu Instituudist ning kaasatud olid ka mõned pikaajased PRIDE õpetajad. Ümarlaua peamiseks eesmärgiks oli otsustada millised kaardistatud pädevustest peaksid vanemad omandama enne, kui laps tuleb perre (eelkoolitus) ja millised pädevused peaksid olema tagatud põhikoolitusel siis, kui laps juba on perre saabunud. Lisaks võis mõne pädevuse liigitada tugiteenuste alla (võivad tagada ka mõned muud asutused/teenused) või tuleneda elukogemusest (koolitusel ei ole neid vaja käsitleda).

Arutelul ilmnas, et jaotamisel lähtusid eksperdid põhimõttest, et eelkoolitus peaks tagama kompetentsid, mis võimaldavad vanematel lapsi paremini mõista ning aitavad omandatud oskuseid ja teadmisi reaalses elus rakendada. Eelkoolitus peaks andma ka teadmise, mida ootab ees mittebioloogilist last hooldavaid vanemaid. Põhikoolitusel käsitletavat pädevused peaksid olema kitsamad (erinevalt eelkoolituse laialdastest baasteadmistest) ja tuleneda vajadusest toime tulla spetsiifilisemate situatsioonidega. Samas tõdesid eksperdid, et pädevused on üsna üldiselt sõnastatud ning piiri eel- ja põhikoolituse kui ka tugiteenuste vahel on keeruline tõmmata. Ekspertümarlauas otsustatud kaardistatud pädevuste jaotust saab täpsemalt näha lisa 1 tabelist 3.

Üldiselt jagunesid pädevused eel- ja põhikoolituse vahel üsna võrdselt. Enim pädevusi peaks katma eelkoolitus, veidi vähem põhikoolitus ning tunduvalt vähem pädevusi jäi koolitusest välja. Sealjuures peaksid paljud pädevused olema tagatud nii eel- kui ka põhikoolitusel. Lähtudes pädevuse sisust peaks eelkoolitus andma oskuse või teadmise aluse ning põhikoolituses seda oskust või teadmist edasi arendama. Näiteks pädevuse „oskab nautida lastega ajaveetmist ja oskab leida perele ühiseid tegevusi“ on kaetud eelkoolituses, kus osaleja saab teada, kuidas lapsega aega nautida ja korraldada ühisüritusi, kuid põhikoolituses käsitletakse sama teemat spetsiifilisemalt, näiteks kui laps on füüsilise või vaimse puudega ning mida see tähendab ühisürituste planeerimise ja aja koosveetmise seisukohalt.

Kaardistatud pädevuste tabelisse (Lisa 1, tabel 3) on ka lisatud uued pädevused, mida eksperdid pidasid oluliseks koolitusel kaasata. Lisaks tegid nad ka väikseid täiendusi olemasolevatele kaardistatud pädevustele. Ekspertid lisasid omalt poolt järgnevad teemad: läbipõlemise vältimine, enese ressursside hindamine ja oma tegevuse reflekteerimine, kiindumussuhe. lapse heaolu mõjutajad; laps ja pere kui makrosüsteemi osad, vanemate vahelise väärkohtlemise mõju lapsele, seksuaalse väärkohtlemise mõju, perekonna erinevad vormid.

5. FOOKUSGRUPP LAPSENDAJATE JA HOOLDUSPEREDEGA

Kaardistatud pädevustega, mille eksperdid olid jaotanud eel-, põhikoolituse ja tugiteenuste vahel, pöördui PRIDE koolituse läbinud hooldus- ja lapsendajaperede poole. Fookusgrupil oli mitu eesmärki: uurida sihtgrupi arvamust kaardistatud pädevuste kohta üldiselt, uurida nende arvamust pädevuste jaotusest eel- ja põhikoolituse vahel ja arutleda üldisemalt praeguse asendusvanematele kohustusliku PRIDE koolituse puuduseid ja tugevusi, võimalikke lahendusi ning ettepanekuid koolituste arendamiseks.

Fookusgrupi tulemustest võib järeldada, et lapsendajad ja hoolduspered leidsid, et pädevused olid piisavalt täpselt kaardistatud. Ühtegi pädevust ei peetud ebaoluliseks ega jäetud koolitustest või tugiteenustest välja. Lapsendajad ja hoolduspered lisasid omalt poolt veel paar pädevust, mida arvasid olevat praeguses koolituses ebapiisaval määral käsitletud või olid üldse puudu. Nendeks pädevusteks olid:

1. Mõistab, kuidas lapse/laste perretulek mõjutab vanemate omavahelist suhet
2. Tunneb ja teab lapsendaja/hooldaja õiguseid
3. Tunneb ja teab olemasolevad teenuseid/toetuseid/võimalusi jms.
4. Teab ja mõistab, et asenduskodu lapsed on raske taustaga ja mida see võib kaasa tuua.
5. On teadlik lapsendamise erinevatest motiividest.
6. Mõistab mitme lapse koos lapsendamise eripärasid.
7. Müütide murdmine
8. On teadlik Eestis levivatest haigustest ja nende sümptomitest laste puhul.
9. On teadlik kuidas suhelda bioloogiliste vanematega
10. Oskab suhelda spetsialistidega haridussüsteemis.
11. Tunneb oma tugivõrgustikku ja selle rolle seoses lapse tulekuga perre

Ka pädevuste jaotamisel eel-, põhikoolituse ning tugiteenuste/elu õpetab kategooriate vahel ei saa tuua välja suuri erinevusi lapsendajate, hooldusperede ja ekspertide vahel. Lapsendajate lähenemine pädevustele sarnanes ekspertide omale – põhikoolitusse paigutati pädevused, mis peaksid andma vastuseid küsimustele, mis on tõusnud seoses lapse perre tuleku ja tema kasvatamisega ning eelkoolitus sisaldab pigem palju sissejuhatust. Hooldusperede lähenemine erines teistest gruppidest seetõttu, et nad tavaliselt ei tea milline laps neile perre tuleb, mistõttu võimalikult palju teemasid peaks katma juba eelkoolitus. Seetõttu paigutasid hoolduspered ka vähe pädevusi tugiteenuste ja elu õpetab kategooriasse.

Teisteks fookusgruppides arutatud teemadeks olid PRIDE koolituse tugevused ja nõrkused, võimalikud lahendused ning ettepanekud koolituse arendamiseks. Fookusgrupi liikmete poolt väljatoodud PRIDE koolituse tugevusteks olid :

- Koolitajate isiklike kogemuste kuulamine ja kogemuste jagamine osalejate vahel
- Pereuring, mis avas silmi uutele teemadele
- Seadusandluse tutvustus, mis andis esmased juhised seadusandluses orienteerumiseks (kuigi seda võiks olla tunduvalt rohkem koolituses)
- Müütide murdmine (lapsendamisesest rääkimine järk-järgult, haigused, kontakt lapse sugulastega)
- Erinevaid asendushoolduse tüüpide tutvustus (hooldusleping, eeskoste, lapsendamine)
- PRIDE koolituse jooksul näidatud videomaterjalid
- Aeg mõtlemaks hoolduspereks olemise peale

Samamoodi toodi välja ka probleeme PRIDE koolituse kohta. Lisaks varem mainitud puuduvatele või puudulikele pädevustele, toodi välja ka murekohti seoses PRIDE koolituse korraldusega. Suurim probleem on PRIDE koolituse kättesaadavus ja infoliikuvus koolituse kohta. Nende murede lahendamiseks tehti koolitusel mitu ettepanekut:

- Korraldada lapsehoiu võimalus koolituspaigas koolituse ajaks. Kuna paljudel osalejatel on juba laps peres, siis see vähendaks osalejate probleeme lapsehoiu korraldamisel. Lisaks ei pea osalejad lahkuma koolituselt varem, et näiteks lapsele lasteaeda järgi minna.
- Veebikoolitus. Mingi osa koolitusest või puudumise asendamiseks võiks olla võimalik läbida veebipõhise videoloenguga. Teatud teemade puhul saab nende videotega tõsta teadlikkust. Videod võiks koostada koos praktikutega ning veebi üles riputada. Oluline, et oleks Eestile spetsiifiline (nt. seadusandluse puhul), sest muukeelset materjali on juba praegugi piisavalt kätte saada.
- Koolituse toimumispaikade roteerimine, kui on teada koolitusel osalevate inimeste elupaigad Eestis, siis võiksid koolitused toimuda vastavalt paikades, kus koolitusel osalejad pärit on.
- Koolituse korraldaja organiseerib transpordi koolitusele, kus asevanemad saaksid sõidu ajal oma kogemusi jagada.
- Infoliikuvuse suurendamiseks tuleks luua parem koduleht, kus info lapsendamise/hoolduspereks olemise protsessi kohta oleks paremini kättesaadav.

Lisaks kõigele eelnevale tehti ka kaks ettepanekut, mida kaaluda tulevikus asendusvanematele suunatud koolituste arendamisel. Idee üks oli PRIDE eelkoolitusele eelnev ühe või kahepäevane koolitus, mis käsitleks:

- Lapsendamise protsessi kirjeldust (selle ajaline pikkus, laste ja perede sobitamine)
- Laste rasket tausta (nt. haigused)
- Lapsendamise motiive

Selle koolituse eesmärk oleks välja sõeluda inimesi, kes on tõsiselt valmis osa võtma PRIDE'i eelkoolitusest. Selline tutvustus peaks tutvustama inimestele lapsendamise/hoolduspereks olemise keerulisemaid külgi ning andma aimu protsessist reaalses maailmas. See vähendaks koolituse pooleli jätmist ning parandaks seeläbi ligipääsu eelkoolitusele. Koolitajaks võiks olla valdkonna kogemusnõustaja.

Teine idee oli korraldada supervisioone vastavalt lapse vanusele/eluetapile, mitte koolituse läbimisest möödunud ajast lähtudes. See soodustaks kogemuste jagamist. Lisaks on supervisioonide puhul koolituse läbinud inimesed väga erinevas positsioonis – osadel on laps, teistel mitte, mistõttu supervisioon ei toimi nii edukalt. Lisaks lõppevad tihti lapsendajatele koolituste pakkumine pärast lapsendamise toimumist ära.

Uuendatud pädevuste võrdlus uue PRIDE (2015) koolituskavaga

Kaardistatud pädevusi, mis olid täiendatud ekspertide, lapsendajate ja hooldusperede poolt, võrreldi seejärel uue PRIDE 2015 koolituskavaga. Vaadati millised pädevused on uues PRIDE koolituskavas kaetud, millised puudu ning kuidas on pädevused jaotunud eel- ja põhikoolituse lõikes võrreldes Eestis kaardistatud pädevustega.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et PRIDE 2015 koolituskavast lähtudes katab see enamuse kaardistatud ja erinevate gruppide poolt lisatud pädevustest. PRIDE 2015 poolt katmata teemasid oli kattuvate teemade arvuga võrreldes vaid üksikud:

1. Aitab lastel tundma õppida oma huvisid ja arendada spetsiaalseid oskuseid
2. Julgustab lapsi võtma riske ja proovima uusi asju
3. Aitab lastel hinnata erinevusi ja mõista inimeste erivajadusi
4. Omab elule positiivset väljavaade ja säilitab selle nii tõusude kui mõõnade ajal
5. Iseseisva elu alustamine
6. Meditsiinilised probleemid – tervis, hügieen, toitumissoovitused, esmaabi, levinumad haigused, HIV & AIDS lapsel (märgid, sümptomid, kuidas last taktitundeliselt aidata)
7. Perekonna erinevad vormid
8. Teab mitme lapse koos lapsendamise/perekonnas hooldamise võimalikkusest ning selle eripäradest⁸

⁸ Lisandus sihtgruppide fookusgrupist

9. Teab, kuidas rääkida lastele lapsendamisest⁹

Ülejäänud pädevused aga kattuvad kaardistatud pädevustega ning välja ei saa sealjuures tuua ka erinevusi pädevuste jaotuse lõikes eel- ja põhikoolituse vahel. Lisaks olid PRIDE 2015 koolituskavas (eriti põhikoolituste lõikes) teemasid, mida kaardistatud pädevustes ei olnud.

6. ARUTELU PRIDE ÕPETAJATEGA

Korraldati arutelu ka kogenud PRIDE õpetajatega saamaks teada nende seisukohta, millise koolituse ülevõtmist nemad pooldavad. Selleks vaadati üle nii olemasolev kui 2015 aasta PRIDE koolituskavad ning arutati ka teiste riikide koolituskavasid. Arutelus osales viis PRIDE õpetajat, kolm õpetajat saatsid oma seisukohad meili teel.

Enamus õpetajatest olid arvamisel, et uus koolitus võiks olla inspireeritud olemasolevast PRIDE'ist, millele tuleks juurde lisada olemasolevad kaardistatud kompetentsid, sest PRIDE raamistik on üldiselt väga hea. Praeguses PRIDE'is tuleks teemad veidi teise järjestusse panna ja muuta. PRIDE'is on hetkel palju dubleerimist. Kohandada tuleks eluraamatut perekonnas eraldi hooldajatele ja lapsendajatele, kuid küsimused tuleks samaks jätta mõlemale sihtgrupile. Veebi võib panna täiendavaid materjale ja lisaloenguid. Kontaktkohtumisi peaks olema üheksa või veidi vähem, kuid peab silmas pidama, et mõni inimene avaneb alles kaheksandal kohtumisel ja seega ei ole mõistlik kohtumisi siiski vähendada. Soomlaste PRIDE tundus asjalik ja selge, hea sõnastusega ja laste õigustest lähtumine on oluline. Üks õpetaja toetas 2015.aasta PRIDE programmi üle toomist Eestisse. Vanas PRIDE'is peaks kindlasti muutma teemasid nagu seadusandlus ja kiindumushäired. Avada tuleks päritolu ning viljatuse/lastetuse teemat. Kohandama peaks eluraamatut ja õpetajate raamat peaks olema konkreetsem ning heade näidetega. PRIDE'i peaks lisama Eestile iseloomulikke lugusid ning juurde panema rohkem soovituslikku kirjandust. Hea on ka resilientuse teema, millega haakuvad ka riski- ja kaitsefaktorid. See teema vajab lahti rääkimist ja mõtestamist.

Kui teha Eestile oma versioon filmist, mida PRIDE koolituse alguses näidatakse, võiks võtta olemasolevast filmist eeskujuna ning keskenduda samuti eelkõige pere argipäevale, mille vaatlemise kaudu on võimalik olulisi teemasid koolitusel osalejate jaoks avada.

Koolitajad peavad (kahe peale) tundma hästi Eesti seadusandlust, lastekaitse korraldust. Loomulikult valdama hästi ka lapse arenguvajaduse jt koolitusel käsitletavaid teemasid. Väga oluline on siiski ka ühe koolitaja kogemus kas lapsendajana või hooldusperena.

⁹ Lisandus sihtgruppide fookusgrupist

7. EKSPERTIDE ÜMARLAUD PEREPÕHISE ASENDUSHOOLDUSE KOOLITUSVORMI OTSUSTAMISEKS

Mais 2016 toimus taas perepõhise asendushoolduse valdkonna ekspertide ümarlaud. Seekordse ümarlaua eesmärk oli otsustada millise perepõhise asendushoolduse koolitusega jätkata. Sealjuures arutati lapsendajate ja hooldusperedega tehtud fookusgrupi tulemusi ning nende ettepanekuid koolituse arendamiseks ja täiendamiseks.

Fookusgrupis välja toodud ettepanek korraldada lastehoidu koolituse ajaks PRIDE koolituste ligipääsetavuse suurendamiseks oli ka ekspertide arvates väga hea idee. Selle kogemus on olemas TAI poolt korraldatud vanemlusprogrammis Imelised aastad (*Incredible Years*), mille eeskujul saaks ka PRIDE koolituse jooksul lastehoidu korraldada. Lisaks sellele võiks kaaluda ka toitlustuse korraldamist koolituse ajaks.

Ka supervisioonide korraldamine vastavalt lapse vanusele või eluetapile tundus ekspertide jaoks hea ideena. Lisaks vanusele võiks arvestada ka teisi aspekte nagu laste erivajadusi või käitumishäireid. Sealjuures aga peaks arvestama grupidünaamikaga, kus gruppidel, kes on koos koolituse läbinud on teistsugused suhted, kui inimesed, kes on koolituse läbinud erinevatel aegadel. Kaaluda võiks avatud kui ka suletud gruppide loomist, kus esimesega saavad kõik liituda, kuid teine on mõeldud inimestele, kes läbivad koos PRIDE koolitust.

Lapsendajate ja hooldusperede poolt lisatud pädevuste arutelust leidsid eksperdid, et paljud fookusgrupis lisatud pädevused olid kohati liiga spetsiifilised, et üldiselt koolitusel käsitleda või neid kajastatakse koolitusel piisaval määral. Alljärgnevas tabelis (tabel 1) saab näha ekspertide kommentaare lisandunud pädevustele.

Tabel 1. Ekspertide kommentaarid fookusgrupis lisatud pädevustele

Pädevus	Ekspertide kommentaarid
Mõistab, kuidas lapse/laste perretulek mõjutab vanemate omavahelist suhet	Käsitleda koolitusel koos rollide ja tugivõrgustikuga
Tunneb ja teab lapsendaja/hooldaja õiguseid	Raske koolitusel käsitleda, sest ei leidu inimest või juristi, kes oskaks kõigile kerkivatele juriidilistele küsimustele koolitusel vastata.
Tunneb ja teab olemasolevaid teenuseid/toetuseid/võimalusi jms	Alates 2018.aastast hakkab Sotsiaalkindlustusameti kodulehel olema lihtsasti mõistetav ja kättesaadav info

	seoses asendusvanemaks olemise seadusandluse, teenuste, toetuste jms. kohta. Lisada ka õppematerjalidesse infot seadusandlusest juurde, mida vajadusel saaksid osalejad uurida, kuid mida koolitusel ei peaks kõike süvitsi käsitlema
Teab ja mõistab, et asenduskodu lapsed on raske taustaga ja mida võib see kaasa tuua	PRIDE käsitleb seda teemat piisavalt
On teadlik lapsendamise erinevatest motiividest	Oluline tutvustada koolitusel, kuid sügavuti koolitusel käsitlemiseks liiga individuaalne
Mõistab mitme lapse koos lapsendamise eripärasid	Liiga marginaalne grupp, et koolitusel käsitleda. Teadmine sellest peaks tekkima nõustamise ja protsessi käigus
Müütide murdmine – kuidas rääkida lapsendamisest	Seda juba käsitletakse PRIDE'is praegu. Vajadusel leida müüte juurde, mis vajavad käsitlust.
On teadlik Eestis levivatest haigustest ja nende sümptomitest laste puhul	PRIDE koolituse eesmärk ei ole anda kasvatusaluseid teadmisi, vaid olla võõra lapse kasvatamise spetsiifilise info edastamine
On teadlik kuidas suhelda bioloogiliste vanematega	PRIDE käsitleb juba seda teemat piisavalt
Oskab suhelda spetsialistidega haridussüsteemis	Rõhutada koolitusel, et võivad tekkida probleemid haridussüsteemis, kuid muidu on nende abi leidmise võimalused samasugused nagu tavavanematel (Rajaleidja, Innove, nõustajad jne). Viidata tuleks koolitusel rohkem tugiteenustele.
Tunneb oma tugivõrgustikku	Juba käsitletakse PRIDE koolitusel piisavalt

Ümarlauas tutvustati erinevaid võimalusi, kuidas saaks koolituse arendamisega edasi minna. Eeskujuks toodi Soome kui ka Rootsi asendusvanematele suunatud koolituste kavasad kui ka uue 2015.aasta PRIDE programmi sisu ja selle erinevusi olemasolevast PRIDE koolitusprogrammist Eestis.

Seega võimalusi, kuidas perepõhise asendushoolduse koolitustega jätkata oli kolm:

1. Jääda olemasoleva koolitusvormi juurde (PRIDE 2000. aasta versioon)
2. Võtta Ameerikast üle uuendatud 2015. aasta PRIDE versioon

3. Arendada ja täiendada olemasolevat PRIDE 2000. aasta versiooni vastavalt Eesti oludele ja vajadustele.

Ekspertide arutelu ja eelnevaid tulemusi arvestades saab iga võimaliku koolitussüsteemi puhul välja tuua järgnevad plussid ja miinused

Tabel 2. Erinevad võimalused koolitusega jätkamiseks

Võimalus	Poolt	Vastu
Jääd olemasoleva koolitusvormi juurde	Sisulisi puudujääke pole (fookusgrupis toodi vähe probleeme PRIDE sisu puhul välja)	PRIDE koolituste elluviimist pole hinnatud Koolitusprogramm ja metoodika ei ole otseselt Eestile kohandatud ega Eesti tingimusi arvestades valideeritud Hindamata on PRIDE rakendamise vastavus algupärase programmiga ning ka sisuline kvaliteet Aegunud (versioon 16 aastat vana) Koolitusgruppide vahel erinevused kvaliteedis Puudub kontroll programmi edastamise (õpetajate asutatud harjutuste, ülesannete ja näidete üle) vahendite üle
PRIDE 2015	Katab suure osa Eesti erinevate sihtrühmade vajalikest pädevustest ja koolitusvajadustest Koolitusprogrammi arenduse tagab USA ehk litsentsi omanik Õppe- ja juhendmaterjalid olemas Teaduspõhine	Koolitusprogramm ja õppematerjalid vaja Eestile kohandada Koosöö USAga vaevaline ja ajakulukas Suhteliselt jäik (peab järgima täpselt reegleid)
Arendada ja täiendada olemasolevat PRIDE'i vastavalt Eesti oludele	Vastaks Eesti perepõhise asendushoolduse sihtgruppide vajadustele Vastaks Eesti kontekstile Ei peaks pidevalt USAga ühendust hoidma Võimalik luua oma juhend- ja õppematerjalid, mis võimaldaksid	Ajakulukas (meeskonna kokkupanek, materjalide loomine, koolitajate juhendi loomine, koolitajate kvalifikatsiooni väljatöötamine jne) Pidevalt peab ise välja töötama arendusi Kuidas tagada kvaliteeti oma jõududega arendamisel? Eesti ise peab tagama koolituste arendamise jätkusuutlikkuse

	ühtlustada ka koolituste kvaliteeti grupiti Teised riigid on seda edukalt teinud (Rootsi, Soome, Leedu)	

Kokkuvõtvalt **otsustati luua olemasolevast PRIDE koolitusest inspireeritud uus koolitusprogramm ehk arendada ja täiendada olemasolevat PRIDE programmi vastavalt Eesti oludele ja kontekstile** (nagu on teinud Soome, vt. ptk 2.3). Olemasolevas perepõhise asendushoolduse koolitussüsteemis (PRIDE 2000.aasta versioon) on hetkel palju murekohti ning sellega jätkamine ei ole mõistlik. Samas ka kõige uuema PRIDE 2015.aasta versiooni materjalid vajaksid programmi sisseostmisel Ameerika Ühendriikidest ulatuslikku kohandamist, et vastata Eesti kontekstile ja vajadustele. Kuna materjalide kohandamine oleks mahukas ülesanne, oleks mõistlikum ja ratsionaalsem ise Eestis kohandada olemasolevat koolitussüsteemi vastavalt Eesti asendusvanemate vajadustele ja kontekstile. Rahvusvahelise kirjanduse alusel kaardistatud pädevused kui ka ettepanekud, millega nõustused nii eksperdid, lapsendajad kui ka hoolduspered on hea alus, mille põhjal täiendada kasutusel olevat PRIDE programmi nii sisuliselt kui ka korralduslikult.

8. KOHALIKE OMAVALITSUSTE JA MAAVALITSUSTE SPETSIALISTIDE KOGEMUSED PRIDE KOOLITUSEGA

PRIDE koolitusega puutuvad kokku ka kohalike omavalitsuste ja maavalitsuste spetsialistid, kelle tööülesannete hulka kuulub ka asendusperedega töötamine. Selleks, et teada saada ülevaadet spetsialistide arvamustest ja kogemustest PRIDE koolitusega korraldati 2016.aasta juulikuus veebiküsitlus. Maavalitsuste ja KOV spetsialistide käest uuriti arvamusi ja hinnanguid järgnevate PRIDE koolituse aspektide lõikes:

- Teadlikkus PRIDE koolitusest
- Koolitusel osalemine ja selle takistused
 - ootejärjekorrad, koolitustele saatmine, registreerimisprotsess
- Koolituse efektiivsus lapsendajate/hooldusperede ettevalmistamisel
- Rahulolu teavitustööga enne koolitust

Valimi kirjeldus

Kutse osaleda uuringus saadeti e-kirjana maavalitsuste ja KOVide spetsialistidele, kelle tööülesannete hulka kuulub lapsendajate/hooldusperedega tegelemine. Laiali saadeti umbes 300 kutset KOV spetsialistidele ja 15 maavalitsuse spetsialistile (+1 endine spetsialist). Küsimustikule vastas 116 kohaliku omavalitsuse ja 12 maavalitsuse spetsialisti (kellest üks oli hiljuti positsioonilt lahkunud, kuid omas valdkonnast häid teadmisi). Mõlemad ankeedile vastanud grupe saab kirjeldada kui hästi haritudid ja oma käesoleval positsioonil pigem pikemat aega olnud töötajad. Kõik, peale viie KOV spetsialisti, vastasid küsitlusele eesti keeles.

Kõigil vastanud maavalitsuse spetsialistidel oli töökogemus lapsendada soovitud peredega. Hoolduspereks saada soovivate inimestega oli töökogemus vaid kolmandikul (35 vastajat) küsimustikule vastanud KOV spetsialistidest. Analüüsis tutvustatakse tulemusi esmalt KOV spetsialistide, kellel on hooldusperega töötamise kogemus. Hiljem puudutatakse lühidalt ka KOV spetsialiste, kelle kogemus puudub, et näha nende valmisolekut vajaduse tekkimisel hoolduspereks saada soovijatega tegelemisel.

Kogemus PRIDE koolitusega

Üldiselt hindavad KOV kui ka maavalitsuse spetsialistid enda toimetulekut lapsendamise- ja hoolduspereks saada soovivate peredega töötamisel heaks. Toimetulek on aga mõlemal grupil madalam protsessi etappides, mis puudutavad PRIDE koolitust. Eriti info jagamine koolituse kohta tekitab spetsialistidele raskuseid (vt. teavitustöö alapeatükk).

Üldiselt on maavalitsuse spetsialistidel parem ausaam PRIDE koolituse sisust kui KOV spetsialistidel. Nad oskasid detailsemalt seda kirjeldada ja välja tuua miks see koolitus oluline on. Maavalitsuse spetsialistid oskasid sagedamini välja tuua, et PRIDE on lapsendajatele/hooldusperedele mõeldud koolitus, mis aitab peresid ette valmistada võõra lapse perretulekuks ning üritab ennetada sellega seonduvaid probleeme. Sisu poolest ei osanud KOV ametnikud anda hinnangut selle mõjule ja efektiivsusele. Mõned maavalitsuse spetsialistid tõid välja, et perede tagasisidele toetudes võib öelda, et koolitus tagab hea ettevalmistuse ja lapsendajad on rahul. Samas vajavad lapsendajad ka pärast koolituse lõppemist toetust ja jätkukoolitusi ja ainult baaskoolitusest seega ei piisa.

PRIDE koolituse kättesaadavus

PRIDE koolituse kättesaadavus oli nii KOV kui ka maavalitsuse spetsialistide arust kehvapoolne. Hinnang skaalal 1-5, kus 1 märgib väga halba ja 5 väga head kättesaadavust, andsid maavalitsuse spetsialistid keskmiseks hindeks 2,09 ja KOV spetsialistid 2,32. Põhjusteks halvale kättesaadavusele olid pikad ootejärjekorrad (lapsendajate puhul ulatub ooteaeg aastatesse). Seetõttu kaotab PRIDE koolitus oma funktsiooni ettevalmistava koolitusena, sest enamikes peredes on koolituse läbimise ajaks juba laps peres.

PRIDE koolituse ja selle toimumisega seotud teavitustööga rahul ja rahulolematud jagunesid umbes pooleks. 43,8% KOV spetsialistidest olid rahul teavitustööga (28,1% ei olnud rahul ja sama palju ei osanud vastata). Maavalitsuse spetsialistidest pooled leidsid, et teavitustööd on raske hinnata. Ülejäänud kuuest maavalitsuse spetsialistist pooled olid rahul ja pooled mitte. Maavalitsuse spetsialistid soovitasid kaasata neid rohkem koolituse aja ja koha planeerimisse, mitte lihtsalt saada infot veidi enne koolituse toimumist.

PRIDE koolitusele hooldusperede/lapsendajate saatmine

PRIDE koolitusele oli KOV spetsialistid saatnud keskmiselt 2,3 hoolduspere viimase kolme aasta jooksul. Kõige enam oli üks KOV spetsialist saatnud koolitusele 15 hooldusperet, vähim 0. Maavalitsuste spetsialistide puhul varieerus koolitustele saadetud paaride arv veelgi enam, kus kõige vähem oli koolitusele saadetud 1 ja enim 80 lapsendajatest paari. Samas maavalitsuse spetsialistide puhul ei olnud perioodi täpsustatud, mistõttu varieeruvus võib olla sellest põhjustatud. Kui jätta äärmuslik väärtus (80 paari koolitusele saatnud vastaja) välja, on maavalitsuse spetsialistid PRIDE koolitusele saatnud keskmiselt 7,75 peret. Kuna lapsendajate puhul ei ole PRIDE koolitus otseselt kohustuslik, küsiti ankeedis täpsustavalt, kui sageli saadavad maavalitsuse spetsialistid lapsendajaid PRIDE koolitusele. Enamus maavalitsuse spetsialistidest teevad seda alati (63,6% vastajatest), üksikud seda ei tee (36,4%). Viimased neli vastajat põhjendasid seda sellega, et koolitusele ei suunata peresid, kui nad on juba sellele registreerinud või kui spetsialisti arvates ei ole nad selleks veel valmis, mispuhul

suunatakse neid näiteks esmalt grupinõustamisele ning soovitatakse lugeda erialast kirjandust. Ka peresise lapsendamise puhul PRIDE koolitusele paare ei saadeta. Ühe spetsialisti jaoks on pere valmis PRIDE koolitusele minema, kui ta on kindel oma otsuses ja valmis teistes maakondades koolitustel käima. PRIDE koolitusele saadetakse ka juhul kui pere arusaam lapsendajateks olemisest on väga idealistlikud.

PRIDE koolitusele registreerimine

Selleks, et lapsendajad/hooldusperesid koolitusele saata, peavad KOV ja maavalitsuste spetsialistid olema teadlikud, kuidas toimub koolitusele registreerimine. KOV spetsialistide puhul 68,6% teadsid, kuidas seda teha, 31,4% ei teadnud. Enamasti pöördus KOV spetsialist peale pere avalduse täitmist koolitusele registreerimiseks maavalitsusse, Tallinna Sotsiaal- ja Tervisehoiuametisse või tegid seda läbi TAI koolitusspetsialisti. Ühel puhul pidi pere ise end koolitusele registreerima. Maavalitsuse spetsialistidest kõik peale ühe vastaja teadsid, kuidas lapsendajaid koolitusele registreerida. Enamus spetsialiste kasutas selleks TAI kodulehte. Kahel korral kasutati ka PRIDE koolitajaid registreerimiseks ning ühes maakonnas pidi pere end ise koolitusele registreerima.

PRIDE koolituse järjekorrad

PRIDE koolitusele registreerunute puhul on tekkinud järjekorrad koolitusele. 57,6% (19 vastajat) KOV spetsialistidest märkisid, et nende KOV-is on järjekord PRIDE koolitusele. Sealjuures 21,2% märkis, et järjekorda ei ole, kuid sama palju vastajaid ei osanud öelda, kas järjekorda eksisteerib või mitte. Samas vaid väike osa vastajatest märkis mitu hooldusperet järjekorras on. Vaid viis vastajat märkis, et neil on ootejärjekorras 1-2 hooldusperet.

Maavalitsuste puhul saadeti maavalitsuste vastavatele spetsialistidele e-kirjad, kus paluti välja tuua, kas neil järjekord eksisteerib, palju järjekorras lapsendajaid ootab ning kui kaua on kõige pikemalt oodanud paarid järjekorras olnud. Tagasi vastas 12 maavalitsuse spetsialisti. Enamikel vastanud maakondades oli mingisugune info järjekordadest olemas. Ülevaadet ei olnud Viljandimaal, kus maavalitsus järjekorra üle arvestust ei pea. Samas on seal olnud spetsialisti sõnul palju lapsendamisavaldusi, millest võib oletada, et on ka järjekord koolitusele. Ning infot järjekorra kohta ei olnud ka Saaremaal, kus erinevalt Viljandimaast on lapsendada soovivaid inimesi üsna vähe. Teistes maakondades ulatus lapsendajate järjekord nullist paarikümneni.

Kokkuvõte KOV ja maavalitsuse spetsialistide kogemustest PRIDE koolitusega

Kokkuvõtlikult võib öelda, et vaatamata sellele, et maavalitsustes ja KOV-ides töötavad spetsialistid hindavad oma toimetulekut lapsendajate/hooldusperedega töötamisel üldiselt heaks, on PRIDEga seotud osades nende hinnang toimetulekule madalam, sest infoliikuvus koolituse kohta on halb. Spetsialistid ei tea millal ja kus koolitused toimuvad ning see raskendab info jagamist potentsiaalsetele

lapsendajatele/hooldusperedele. Infoliikuvust ja teavitustööd aitaks soodustada kasvõi e-kirjad maavalitsustesse ja KOVidele võimalikult pika etteteatamisega tulevastest koolitustest. KOV ametnike puhul võiks ka koolituse sisu tutvustada, sest nende seas on rohkem vastajaid, kes ei ole teadlikud PRIDE koolitusest ega oska seda ka kirjeldada.

Perede saatmine ja koolitusele registreerimisprotsess on selgem maavalitsuse spetsialistidele ja üldjoontes ka KOV spetsialistidele, kuid viimaste puhul on registreerimisviiside pilt kirjum ning ka spetsialistide osakaal, kes ei oska peresid registreerida kõrgem (tuleneb eelkõige hooldusperega töötamise kogemuse puudumisest).

Kuna nõudjate arv on suurem, kui koolituses kohti, on tekkinud koolitusele järjekorrad nii KOVides kui ka maavalitsustes. 57,6% (19 vastajat) KOV spetsialistidest märkisid, et nende KOV-is on järjekord PRIDE koolitusele ja ka maakondades on lapsendajatest tekkinud väikesed järjekorrad (kuigi paljud spetsialistid maavalitsustest ei ole infot järjekordade kohta pakkunud).

Ilma hooldusperega töötamise kogemusega vastajatest suur osa on teadlikud PRIDE koolitusest, kuid alla poole vastanutest oskaks seda kirjeldada. Madal oli ka teadlikkus PRIDE koolitusele registreerimisprotsessist ning ei osatud hinnangut anda ka PRIDE koolitusega seotud teavitustööle. See viitab vajadusele tegeleda PRIDE koolituse alase teavitustööga, et vaatamata hooldusperega töötamise kogemuse puudumisele, oskaksid KOV spetsialistid seda paremini tutvustada ja oleksid teadlikud sellele registreerimisprotsessist.

9. KOKKUVÕTE

Eestis on hooldusperekas saamise tingimuseks ja lapsendajatele tugevaks soovitusel läbida koolitusprogramm, mis valmistaks neid ette mittebioloogilise lapse eest hoolitsemiseks. Selleks on Eestis praegu kasutusel PRIDE koolitus. Samas on tekkinud vajadus analüüsida olemasolevat PRIDE koolitussüsteemi ja selle alusel arendada uus koolitus, sest

- olemasolev PRIDE koolitus on Eestis olnud juba 15 aastat, kuid selle jooksul ei ole selle elluviimist hinnatud ja seetõttu puudub süsteemne ülevaade koolituste sisu ja vormiga seotud murekohtadest.
- pole pööratud piisavalt tähelepanu koolitajate ettevalmistusele
- puudub asendushoolduse pakujate koolitusvajaduse analüüs
- koolitusprogramm ja metoodika ei ole otseselt Eestile kohandatud ega Eesti tingimusi arvestades valideeritud.
- hindamata PRIDE rakendamise vastavus algupärase programmiga

Uue perepõhise koolitusprogrammi arendamine toimus mitmes erinevas etapis:

- Kaardistati asendusvanematele olulised pädevused erinevate allikate alusel
- Toimus ekspertümarlaud, kus otsustati millised kaardistatud pädevustest peaksid olema eel-, põhikoolitusel ja/või tugiteenustes.
- Tutvuti Rootsi, Leedu, Soome ja uue PRIDE 2015 perepõhiste asendushoolduse koolitusprogrammidega
- Kohtuti Eesti PRIDE koolitajatega
- Korraldati fookusgrupp PRIDE koolituse läbinud lapsendajate ja hooldusperedega, et arutada kaardistatud pädevusi kui ka olemasoleva PRIDE koolituse tugevusi ja nõrkuseid.
- Kokku tuli ekspertümarlaud, et arutada analüüsis ilmnunud tulemusi ning otsustada milline oleks Eestile parim viis arendada välja uus perepõhine asendushoolduse koolitusprogramm.
- Maavalitsuste ja kohalike omavalitsuse spetsialistide hulgas, kes tegelevad asendusvanematega korraldati veebiküsitlus, et uurida nende kokkupuudet ja rahulolu PRIDE koolitusega.

Peamised tulemused:

- Olemasoleva PRIDE koolituse sisu ja vorm (2 koolitajat) on hea – lapsendajad, hoolduspered ega koolitajad ei osanud puudujääke sisus välja tuua.
- Kuigi sisus probleeme ei ole, on hetkel korralduslikud probleemid PRIDE koolituse kättesaadavuse ja infoliikuvusega erinevate osapoolte vahel.

- Lapsendajate ja hooldusperede koolituse kättesaadavuse parandamiseks võiks kaaluda lastehoiu korraldamist koolituse ajaks, koolituspaikade toimumise roteerimist ja uue kodulehe loomist PRIDE koolitusele.
- Kohalike omavalitsuste ja maavalitsuste spetsialistide teadlikkus PRIDE koolitusest ja sellele perede registreerimisest on varieeruv. Vaja oleks PRIDE koolituse alast teavitustööd, et olla selle sisust ja toimimisest teadlikumad juba varem, kui nende juurde pöördub inimene, kes soovib hooldada mittebioloogilist last ja ühtlustada teadlikkuse taset PRIDE koolitusest terves Eestis.
- PRIDE koolitustega seotud teavitustööd tuleb spetsialistide ja PRIDE koolituse korraldajate vahel soodustada. KOV ja maavalitsuse spetsialistid soovivad olla rohkem kaasatud koolituse koha ja aja planeerimisse.
- PRIDE koolitusele on järjekorrad, mis tuleb ligipääsetavuse suurendamiseks ja koolituse efektiivsuse tõstmiseks kaotada.
- PRIDE koolituse sisu on vaja kohandada vastavalt Eesti tingimustele. Teised riigid (Soome, Rootsi ja Leedu) on PRIDE koolitust arendanud vastavalt kohalikele tingimustele ja loonud selle alusel sisuliselt enda koolituse. Seda toetavad ka Eesti PRIDE koolitajad.
- Kaardistatud pädevused (vt. lisa 1) on enamuses vajalikud ja olulised perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammis ekspertide, lapsendajate ja hooldusperede arvates. Eelkoolitus peaks anda üldisemad baasteadmised mittebioloogilise lapse kasvatamisest ning põhikoolitusel antavad pädevused olema spetsiifilisematest situatsioonidest lähtuvad. Hooldusperede puhul peaks eelkoolitus hõlmama rohkem pädevusi, et valmistada neid ette erinevate lastega toimetulekuks.
- Uue PRIDE 2015 pädevused ja kaardistatud pädevused kattuvad suurel määral, kuid uue PRIDE 2015 hübriidmeetod ei leidnud toetust, sest koolitusel kohal käimine ja ühiste kogemuste jagamine on lapsendajate/hooldusperede arvates vajalik. Koolitajad töid sealjuures välja, et kontakttunnid on vajalikud, et inimesed end avaksid ning see võib võtta mõnel rohkem aega kui teisel ning seega ei oleks kasulik kontakttunde vähendada.

Tulemus:

- Eestile luuakse uus perepõhine asendushoolduse koolitusprogramm, mis põhineb olemasoleval PRIDE koolitusel. Uue koolituse arendamisel arvestatakse kohanduste tegemisel Eesti olude ja kontekstiga. Koolitusse kaasatakse rahvusvahelise kirjanduse alusel kaardistatud pädevusi kui ka lapsendajate, hooldusperede, koolitajate ja ekspertide tehtud soovitude ja ettepanekutega pädevuste kui ka korralduslike aspektide lõikes.

10. PRIDE PÕHIKOOLITUSED

Vastavalt otsusele jätkata Eesti tingimustele kohendatud PRIDE eelkoolitusega Eestis, kerkib vajadus ka analüüsida ning kaardistada vajalikud PRIDE põhikoolituste teemad, mis vastaksid paremini Eesti perede soovidele ja vajadustele.

PRIDE põhikoolitused on suunatud hooldusperedele ja lapsendajatele, kelle perega on juba laps liitunud. PRIDE põhikoolituste eesmärk on toetada perekondasid toetada lapse eest hoolitsemisel. Erinevalt eelkoolitusest on PRIDE põhikoolitused lühemaajalisemad (ühe mooduli pikkuseks on 3-15h) ja koolitused on keskendunud spetsiifilistele teemadele¹⁰.

Selleks, et kaardistada Eesti hooldus- ja lapsendajaperede koolitusvajadust PRIDE põhikoolituste osas analüüsiti Eesti kui ka rahvusvahelisi uuringuid ja kirjandust, tutvuti Ameerika Ühendriikides PRIDE programmi loojate (CWLA) poolt koostatud PRIDE põhikoolituste teemadega ning küsiti Eestis PRIDE eelkoolituse lõpetanud osalejate käest tagasisidet nende jaoks vajalike põhikoolituste teemade osas. Neid kõiki sisendeid analüüsid, koostatid käesoleva peatüki lõpus soovitud võimalike PRIDE põhikoolituste teemade osas, mida võiks Eestis PRIDE programmi osana pakkuda.

10.1. PRIDE põhikoolituste teemade kaardistus

RAKE poolt koostatud uuringu tulemused põhikoolituste teemadel¹¹

Tartu Rakendusuuringu keskuse „Perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammi PRIDE korralduse analüüsi“ kohaselt peaksid lisakoolitused olema vajaduspõhised ja kättesaadavad nii lapsendajatele kui hooldusperedele (võimalusel ka eeskostjatele). Lisakoolituste sisu peaks vastama lapse arenguetapile või häirele.

Uuringus kogutud andmetele toetudes soovitati koolitusel või põhikoolitustel käsitleda lisateemasid sõltuvalt grupist (nt lapsendaja või hoolduspere) ja lapse vanusest. Näiteks hooldusperede puhul pidas uuringus osalenud asendushoolduse ekspert oluliseks bioloogiliste vanematega suhtlemise teemat ja eestkostega seotud teemasid (hoolduspere ei oma hooldusõigust lapse suhtes ja seetõttu peab kohalikul omavalitsuselt kui eestkostjalt sageli küsima luba), samas lapsendajate puhul oleks olulisemaks rääkida lastetusest, peresisestest suhetest ja selle mõjust tulevase pere heaolule. Hoolduspered vajavad ka infot, kuidas kasulapse tulek perre mõjutab bioloogilisi lapsi, kuidas erinevates olukordades käituda jne.

¹⁰ CWLA. (2018) PRIDE resources. URL: <https://www.cwla.org/pride-training/pride-resources/>

¹¹ Tamm, G., Kann, A., Puolokainen, T., Varblane, U., Espenberg, S., Linno, M. „Perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammi PRIDE korralduse analüüs. URL: https://intra.tai.ee/images/prints/documents/146304744975_PRIDE%20analusi%20loppraport%20PDF.pdf

Tervise Arengu Instituudi analüüsi käigus kerkinud põhikoolituste teemad¹²

Tervise Arengu Instituudis läbiviidud täiendava analüüsi raames viidi läbi fookusgruppintervjuu lapsendajate ja hooldusperedega, mille üheks eesmärgiks oli uurida nende arvamust pädevuste jaotusest eel- ja põhikoolituse vahel. Lisaks fookusgrupile viidi läbi asendushoolduse valdkonna ekspertide ümarlaud, kuhu kuulus inimesi erinevatest asendushooldusega tegelevatest MTÜ-dest, Sotsiaalministeeriumist, PRIDE programmist kui ka Eesti Asenduskodu Töötajate Liidust ja Tervise Arengu Instituudist. Ümarlaua peamiseks eesmärgiks oli otsustada millised kaardistatud pädevustest peaksid kuuluma eelkoolituse juurde ja millised pädevused peaksid olema tagatud põhikoolitusel.

Järgnevalt on välja toodud pädevuste kogumid, mida lapsendajad, hoolduspered kui ka eksperdid pidasid PRIDE põhikoolituste teemadeks:

- **Käitumise juhtimise oskus**
 - oskab lastele seada käitumispiire (lühidalt)
 - oskab õiglaselt distsiplineerida (mõistab, et füüsiline karistamine on lapsele kahjulik)
 - oskab kasutada õigeid tehnikaid hoidmaks ära laste negatiivset käitumist ja innustamaks positiivset käitumist
 - ei allu manipulatsioonile
 - vihajuhtimise oskus
- **Tõsiste käitumisprobleemide haldamise oskus**
 - oskab jääda rahulikuks
 - kasutab tõsiste käitumisprobleemide puhul lapse rahustamiseks õigeid tehnikaid
- **Kriitilise mõtlemise oskus**
 - oskab identifitseerida käitumise mustreid ning otsib sellele põhjuseid, lisaks oskab märgata ebatüüpilist käitumist (nt seksuaalse käitumise eripärad, sõltuvusainete kasutamine jm)
- **Psühholoogiline arusaam**
 - mõistab lapse vajadust turvalisuse ja usalduse järele
 - mõistab, austab ja julgustab lapse suhteid ja sidet bioloogiliste vanematega
 - austab lapse õigust privaatsusele
 - mõistab enesehinnangu olulisust ja töötab selle nimel, et laps tunneks ennast hästi
 - austab lapse õigust privaatsusele
 - mõistab enda kui perekonnas hooldaja/lapsendaja rolli
- **Suhtlemisoskus**

¹² Raudkivi, M., Linnas, E. (2016). Perepõhise asendushoolduse koolitusprogrammi arendamine Eestis. URL:http://www.tai.ee/images/PEREP%C3%95HISE_ASENDUSHOOLDUSE_KOOLITUSPROGRAMMI_ARENDAMINE_EESTIS_TAI.pdf

- paneb tähele kui laps räägib; annab mõista, et last kuulataks
- arvestab suhtlemisel lapse arenguga
- **Juhendamisoskus**
 - aitab lastel arendada sotsiaalseid oskusi
 - aitab lastel tundma õppida oma huvisid ja arendada spetsiaalseid oskusi
 - oskab lapsi suunata mõtlema oma tegevuste tagajärgedele
 - julgustab lapsi võtma riske ja proovima uusi asju
 - oskab juhendada ja toetada last haridussüsteemi, tunneb hetkevõimalusi haridussüsteemis
 - aitab lastel hinnata erinevusi ja mõista inimeste erivajadusi
- **Nõustamise oskus**
 - loob lapse ja perekonna jaoks turvalise keskkonna, kus saab oma tundeid näidata ja nendest rääkida
 - arendab diskussiooni ja probleemi lahendamist
 - annab lastele probleemidega toimetulemiseks aega, toetust ja ruumi
 - vastab laste küsimustele ausalt (päritolu kohta? Kuidas seaduses?)
 - suunab lapsi jõudmaks arusaamale, et traumaatilised sündmused pole laste süü
- **Pühendumine lastele**
 - usub, et last saab aidata (ei kaota lootust)
 - kaitseb last ohu eest
- **Väljavaated**
 - *mõistab, millal on aeg rahuneda või olukorrast eemalduda*
- **Paindlikkus**
 - *oskab jagada tähelepanu laste ja ülesannete vahel*
- **Seadused/asutuste poliitika**
 - teab seadusandluse punkte, mis puudutavad laste väärkohtlemist ja hooletusse jätmist
- **Inimese areng**
 - arenguprotsessidest (erinevad lapse arengu etapid ja arengu verstapostid)
 - teadmised seksuaalsest arengust (sh seksuaalsel teel levivad haigused, teismeliste rasedus, abort, seksuaalne identiteet)
 - arengu mahajäämused (olemus; põhjused, sümptomid; erinevate häirete ravi)
- **Väärkohtlemine**
 - teadmised väärkohtlemise mõjust (märgid, sümptomid); mõju täiskasvanueas
 - teadmised kindlatest käitumuslikest probleemidest (vaimse tervise häire sümptomid)
- **Sõltuvushäired**

- sõltuvushäirete märgid ja mõju (võimalikud alkoholi ja narkootikumide kasutamise põhjused, märgid ja mõju)
- **Eraldamine, kaotus ja kiindumus**
 - mõistab ebatavalise kiindumussuhte olemust ning kiindumushäirest tingitud käitumismustreid
- **Noortega töötamine**
 - Iseseisva elu alustamine
- **Kogukond**
 - ressurssidele ligipääs (piirkonnas erinevate probleemide puhul abisaamise võimalused)

PRIDE põhikoolituste teemad USA PRIDE programmis¹³

USA PRIDE põhikoolituste pakett sisaldab 11 kompetentsipõhist koolitusmoodulit, mis on mõeldud peredele, kes pakuvad juba teenust. Koolitusmoodulite maht on kokku 87 koolitustundi, kus moodulite mahud on 3-15 tundi mooduli kohta. Iga moodul sisaldab endas koolitaja juhendit ja PRIDE osaleja raamatut. Koolitaja raamat sisaldab endas juhiseid mooduli läbiviimiseks. Osaleja raamat sisaldab materjale, mida osalejad kasutavad mooduli käigus, kodus täitmiseks töölehti, kokkuvõtteid mooduli sisust ja materjale lugemiseks.

PRIDE programmis teenust osutavatele peredele mõeldud koolitusteemad:

- Moodul 1: Riskis olevate laste arenguvajadustele vastamise alused (12 tundi)
- Moodul 2: Distsipliini kasutamine eesmärgiga kaitsta, hoolitseda ja vastata lapse arenguvajadustele (9 tundi)
- Moodul 3: Seksuaalsusega seotud arenguvajadustega tegelemine (3 tundi)
- Moodul 4: Seksuaalse väärkohtlemise märkidele ja sümptomitele reageerimine (6 tundi)
- Moodul 5: Laste ja nende perekondade vahelise suhte toetamine (9 tundi)
- Moodul 6: Professionaalse meeskonna liikmena töötamine (9 tundi)
- Moodul 7: Lapse individuaalse ja kultuurilise identiteedi toetamine (6 tundi)
- Moodul 8: Püsivate (*permanency*) tulemuste toetamine (12 tundi)
- Moodul 9: Hoolduskogemuse (*Fostering experience*) juhtimine (6h)
- Moodul 10 (ülevaatamisel): Laste ja perekondade keemilise sõltuvuse mõjude mõistmine (15 tundi)
- Moodul 11: Lapse arengu toetamine ja mõistmine (3 tundi)

¹³ CWLA (2018). PRIDE Resources. URL: <https://www.cwla.org/pride-training/pride-resources/>

- Moodul 12: Eelteismeliste ja teismeliste arengu mõistmine ja toetamine (6h)

Edasijõudnute ja spetsialiseeritud moodulid sisaldavad ühte või rohkemat kolmetunnist sessiooni. Iga moodul sisaldab koolitaja juhendit ja PRIDE Osaleja raamatut.

- Teismelised hooldamisel: kiindumuse toetamine (6 tundi)
- Pervägivalda kogenud laste eest hoolitsemine (9 tundi)
- Noorte ettevalmistamine edukaks täiskasvanueaks (12 tundi)
- Koostöö laste akadeemiliste tulemuste parendamiseks (9 tundi)

PRIDE eelkoolituse osalejate tagasiside põhikoolituste teemadele

PRIDE eelkoolituste mõjuanalüüsi raames küsiti tagasisideringides osalejatelt, kes olid just läbinud PRIDE eelkoolituse, millistel teemadel sooviksid nad täiendavalt koolitusi saada. Neile selgitati, et PRIDE põhikoolitused on lühemad koolitusmoodulid, mis keskenduvad ühele kindlale teemale, mis peaks olema neile kui lapsendajale/hooldusperele toeks. Tagasiside andsid kõik üheksa PRIDE eelkoolituse gruppi (2 venekeelset ja 7 eestikeelset gruppi).

Kõige sagedamini töid osalejad gruppidest välja järgnevaid teemasid:

- **Lapse areng ja arengust mahajäämus**
 - Arengust mahajäämusega toimetulek erinevas vanuses laste puhul. Pigem pedagoogiline koolitus. Kuidas arengust mahajäämust ära tunda ja laste järele aidata vajadusel.
 - Lapse erivajadustest. Eriti nendest, mis võivad avalduda või avalduvad lapse kasvades. Võiks rääkima kutsida psühhiaatris ja meditsiinitöötajaid.
 - Lapse arengust – mida silmas pidada? Mis on normaalne areng, milline mitte? Erinevate arenguetappide tutvustamine – mida peaks laps sellises vanuses tegema? Kas on midagi valesti?
 - Toimetulek puberteediga
 - Kuidas lapsega koos kasvada – mis on normaalne areng?
 - mis ootab ees, kui lapsed kasvavad (12-14-16 aastased)
- **Lapse kasvatamine ja käitumisega toimetulek**
 - Lapse problemaatilise käitumisega toimetulek, kuidas keerulisi olukordasid lahendada. Põhimõtteliselt oleks vaja vanemlike oskuste teemal koolitust.
 - Lapsevanema käitumine lapse viha ja ägedushoogudes

- Distipliini ja käitumist puudutavad teemad
 - Kogu kasvatamisprotsessi käsitlev koolitus
 - Kasvatuslikud küsimused
 - Toetada arusaamist, et ei ole „paha laps“, vaid selle taga on mingi kaotus või valu. Kuidas sellega toime tulla?! See võiks olla näiteks kovisiooni vormis, mis oleks väga praktiline. Näiteks juhtumite lahendamise vormis. Siis see oleks hea tugi, tõstaks enesekindlust. Osalejad näeksid, et ka teistel on sarnaseid probleeme ning neid ei ole oma probleemidega üksi jäetud.
 - Kuidas seada piire (eriti teismeliseeas)
- **Lapse bioloogilise perekonna ja taustaga seotud teemad**
 - Bioloogilisest perest rääkimine. Kui laps teab, et ta on lapsendatud, kuidas siis lapsega seda teemat käsitleda? Kuidas seda teemaks võtta?
 - Bioloogilise vanema ja lapse lähivõrgustikuga kohtumine. Sooviks kuulda rohkem kogemusi sellest valdkonnast. Lisaks kuidas selleks ettevalmistuda.
 - Kuidas käsitleda bioloogiliste vanemate teemat?
 - Lapse identiteedikriis
 - kas ja kuidas jääb minevik neid kummitama, kuidas sellest üle saada/aidata üle saada)

Lisaks teemadele leidsid osalejad, et põhikoolitused peaksid olema väga praktilise suunitlusega ning võrreldes eelkoolitusega võiks olla vähem teooriat. Koolitajateks võiksid olla spetsialistid või lapsendamise/hoolduspere kogemusega inimesed. Põhikoolituses võiks käsitleda rohkem näitlikke materjale (nt videoid).

Kirjanduse analüüs

Uue lapse perega liitumise mõju pere bioloogilistele/eelnevalt peres olnud lastele ¹⁴

Lapse perre lisandumisega kaasnevad muutused mõjutavad kõiki pereliikmeid, pereliikmete vahelisi suhteid ja pere argipäeva elu. Eriti mõjutab see juba eelnevalt peres olnud lapsi. Soome Pesäpuu OÜ asendushoolduse spetsialistid on välja toonud, et hoolduse katkestamise suurimaks riskiks on juba peres

¹⁴ The Fostering Network (2008) Fostering Families:supporting sons and daughters of foster carers.
 Noble-Carr,D., Farnham, J., Dean, C. (2014). Needs and Experiences of Biological Children of Foster Carers: A Scoping Study“.
 Poland, D.C., Groza, V. (1993). Effects of foster care placement on biological children in the home“ . Child and Adolescent Social Work Journal
 Höjer,I., Sebba, J., Luke, N. (2013) The impact of fostering on foster carers’ children. URL:
http://reescentre.education.ox.ac.uk/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/ReesCentreReview_ImpactOfFosteringOnCarersChildren.pdf

olemasolevate laste vähene ettevalmistus ning nendega arvestamine. Antud teema olulisuse on koolitajate supervisioonidel välja toonud ka Eesti PRIDE koolitajad.

Nende laste elu, kelle vanemad otsustavad hakata hoolduspereks või eestkostjaks, muutub palju. Lastel on erinevaid mõtteid, tundeid ja küsimusi, mis puudutavad edaspidist elukorraldust. Peres olevad lapsed peavad üldjuhul hakkama jagama oma asju, aega, sõpru ja vanemate tähelepanu. Lisaks peavad nad olema teistele lastele eeskujuks.

Uue lapse lisandumise tõttu võivad lapsed tajuda rohkem ka ebavõrdset kohtlemist - vanemad üldjuhul pühendavad juba peres olnud lastele varasemaga võrreldes vähem aega ning keskenduvad rohkem perega liitunud lapsele. Ka individuaalset tähelepanu võib jääda vähemaks. Samas vajavad kõik lapsed individuaalset tähelepanu ja hoolt. Ebavõrdsuse tajut võib kaasneda ka distsiplineerimisel, kus juba varasemalt peres olnud lapsi distsiplineeritakse erinevalt, kui perega liitunud uuemaid lapsi. Seda tunnevad nii peres olemasolevad lapsed kui ka vanemad.

Lisaks võib juba peres olevatele lastele tunduda perre lisandunud lapse käitumine ebaadekvaatne (nt vägivaldne käitumine nende ja vanemate suhtes) ning nad ei mõista piisavalt sellise käitumise tagamaid. Samuti jääb neile küsimuseks konfidentsiaalsuse mõiste, nad saavad aru, et ei tohi otseselt perre lisandunud lapse kohta rääkida, kuid nad ei ole teadlikud, mida täpselt nad rääkida ei tohi.

Peres olemasolevatel lastel on lühiajalise hoolduse puhul suureks väljakutseks kogeda perre lisandunud laste lahkumist. Nad on välja toonud, et see on võrdne väga lähedase inimese kaotusega. Seega saame järeldada, et peres olevad lapsed kogevad asendushoolduselt lahkuvate lastega seoses leina ning neid on vaja leinaprotsessid toetada.

Kokkuvõtteks, võib nii kirjandusele kui soome kogemusele toetudes öelda, et peres juba olemasolevad lapsed on üheks võtmefaktoriks asendushooldusel oleva lapse õnnestunud hooldamisel, seega on ülimalt oluline koolitada vanemaid teemal, kuidas juba peres olemasolevaid lapsi toetada.

Lapse vaimne tervis ja väljakutsuv käitumine

Statistika kohaselt on Eestis asendushooldusele, eeskätt asenduskoduteenusele suunatud laste ja noorte seas kordades enam puuetega lapsi ja noori kui vastavates vanusrühmades elanikkonnas tervikuna. Sealjuures on aastate jooksul puuetega laste osatähtsus nii asenduskoduteenusel kui ka perekonnas hooldamisel olevate laste seas püsivalt kasvanud.

Detailsemad andmed puuetega laste kohta, sh puude liigi ja raskusastme osas on olemas eeskätt asenduskoduteenusele paigutatud laste puhul. 2013. aasta andmetel olid asenduskoduteenusel olevatest puuetega lastest 52% ehk umbes pooled psüühikahäirega. Liitpuudega lapsi, kelle üheks puude komponendiks füüsilise puude kõrval on enamasti vaimupuue või psüühikahäire, oli 28% ja muu puudega (nt krooniliste haigustega) lapsi 15%. Nii psüühikahäirega kui ka liitpuudega lastest enamik

olid sealjuures raske või sügava puudega¹⁵. Seega hoolduspered, kes kasvatavad lapsi võivad kokku puutuda erinevat liiki lapse vaimse tervise häiretega ja nendest tulenevate eripäradega lapse käitumises ja toimetulekus. Lapse vaimse tervisega seotud põhjalikumad teadmised aitavad peredel olla paremini ettevalmistunud võimalike probleemide ja väljakutsete jaoks.

Sagedasti toodi PRIDE eelkoolituse tagasisideringides välja, et sügavamalt sooviks teada saada lapse probleeme käitumisega toimetulekuviiside kohta (keeruliste olukordade lahendamine, lapse vihaga toimetulek, kuidas tulla lapse traumakogemusest tuleneva väljakutsuva käitumisega toime). Sellega seonduvaid pädevusi (mõistab eaturvalise kiindumussuhte olemust ning kiindumushäirest tingitud käitumismustreid ning usub, et last saab aidata ja ei kaota lootust on erinevate sihtrühmade poolt peetud oluliseks lisakoolituse teemaks.

Sellega seonduvaid pädevusi nagu käitumise juhtimise oskus ja tõsiste käitumisprobleemide haldamise oskus on hinnatud oluliseks põhikoolituste teemaks ka hooldusperede, lapsendajate ja ekspertide poolt. Sinna alla kuuluvad oskused nagu lastele käitumiskiiride seadmine, õiglaselt distsiplineerimine, õigete tehnikate kasutamine lapse negatiivse käitumise ennetamiseks ja positiivse käitumise innustamiseks, manipulatsioonile mitte-allumine, oskus juhtida oma viha, oskus jääda rahulikus ja õigete tehnikate kasutamine käitumisprobleemidega lapse rahustamiseks.

Ka Eestis läbiviidud uuring¹⁶ leidis, et laste probleemse käitumise põhjusi asenduskodus nähakse sageli lastes endis, nende arenguhäiretes ja psüühilistes iseärasustes. See ilmneb, kui öeldakse: „nad nagunii on sellised” või „meie lapsed on sellised”. Seega on oluline, et koolitused inimestele, kes kasvatavad bioloogilisest perest eraldatud lapsi, keskenduksid efektiivsetele distsiplineerimismeetoditele, mis ei tekitaks lastest tugevaid emotsionaalseid tundeid või lõhet vanemate ja laste vahel.

Toetudes statistikale on tõenäoliselt, et hooldusperre/lapsendamisele võivad sattuda pigem psüühikahäirega lapsed. MTÜ Oma Pere poolt koostatud asendushooldusele paigutatud lapse hindamise käsiraamatus¹⁷ on välja toodud kõige sagedasemad haigused, mis võivad esineda hooletusse jäetud lastel. Lapse vaimset tervist otseselt puudutavad haigused neist on nt

- Aktiivsus- ja tähelepanuhäire – üks olulisemaid psüühikahäireid lapse- ja noorukieas, mis põhjustab märkimisväärseid toimetulekuraskuseid lapse tegevusvaldkondades, nagu õppimine suhtlemine täiskasvanute ja eakaaslastega, huvialategevus.
- Asperegeri sündroom – pervasiivne aenguhäire

¹⁵ EV Sotsiaalministeerium (2014). Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. URL: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

¹⁶ Kask, I. (2006). Lapsekeskse kontseptsiooni rakendamise ühe lastekodu näitel. Ülikoolilt Tartu linnale: sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringute kogumik III. Tartu, 2006. Lk. 37-48

¹⁷ MTÜ Oma Pere (2014) Asendushooldusele paigutatud lapse tervise hindamise käsiraamat. URL: http://omapere.ee/wp-content/uploads/2014/09/OP_tervise_kasiraamat.pdf

- Autism - pervasiivne aenguhäire
- Depressioon
- Hariduslikud erivajadused ja õpiraskused
- Hüperaktiivsus
- Käitumisprobleemid
 - Agressiivsus – kaklemine, huligaanitsemine, julmust loomade kui ka inimeste vastu, äkilised vihapursked, sõnakuulmatus, vaidlemine, ropendamine. Koolikiusamine on agressiivsuse levinuim vorm.
 - Valetamine
 - Varastamine
- Loote alkoholisündroom ehk fataalse alkoholi sündroom – kesknärvisüsteemi kahjustus, mille ilminguteks võivad olla madal IQ, aeglane areng, käitumishäired, õpiraskused.
- Raputatud lapse sündroom
- Söömishäired (anoreksia, buliimia, prassiv söömishäire)
- Väärkohtlemisest tulenenud vaimsed probleemid

Eelnevale toetudes võib öelda, et on oluline (hooldus)vanemate vanemlikkuse kompetentsi lapse vaimse tervise teemadel - kuidas väljakutsuva käitumisega lapsi toetada ning tunnustada. Kuna perevanema ja kasvataja täienduskoolituse raames on välja töötatud „Lapse vaimse tervise“ moodul¹⁸, mis keskendub just vanematele oskuste õpetamisele tulemaks toime erinevate väljakutsuva käitumise (sh psüühikahäirete puhul) siis leiab TAI ekspert, et lapse vaimse tervise moodulit võiks pakkuda ka hooldusperedele ja lapsendajatele PRIDE põhikoolituse raames.

10.2. Soovitused PRIDE põhikoolituse teemadeks¹⁹

Kõige sagedamini tõusid erinevates põhikoolituste kaardistamise etappides esile järgmised teemad:

¹⁸Tervise Arengu Instituut (2018). Perevanema ja kasvataja täiendkoolituse õppekava. URL: http://www.tai.ee/images/Perevanemate_ja_kasvatajate_%C3%B5ppekava_uuendatudlisa2.pdf

¹⁹ Väljatoodud teemad saadeti ülevaatamiseks ka erinevatele asendushoolduse valdkonna spetsialistidele, kes said soovi korral teemasid veel üle vaadata ja oma tagasiside anda põhikoolituste sisule. Põhikoolitusi kommenteerinud spetsialistid leidsid, et välja toodud teemad on põhikoolitusteks mõistlikud ja vajalikud. Sisu veidi täpsustati ja kommenteeriti, millega arvestatakse koolitusmoodulite läbiviimisel.

Lapse areng ja arengust mahajäämus. Sarnasel teemal pakutakse Ameerika Ühendriikides PRIDE põhikoolitust, mille mahuks on 3 tundi. Mooduli nimeks on „Lapse arengu toetamine ja mõistmine“. Lisaks on selle teemaga koostatud ka teine põhikoolituse moodul nimega „Riskis olevate laste arenguvajadustele vastamise alused“. Selle mahuks on 12 tundi. Vajadust selle teemalise põhikoolituse järele töid korduvalt välja ka Eestis PRIDE eelkoolituse lõpetanud perekonnad tagasisideringides. Nad leiavad, et süvitsi sooviks teada lapse arenguetappidest ja kuidas ära tunda arengust mahajäämust erinevates vanustes. Lapse arenguga seotud pädevusi arenguprotsessidest (erinevad lapse arengu etapid ja arengu verstapostid, teadmised seksuaalsest arengust (sh seksuaalsel teel levivad haigused, teismeliste rasedus, abort, seksuaalne identiteet, arengu mahajäämused (olemus; põhjused, sümptomid; erinevate häirete ravi) pidasid oluliseks fookusgrupp-intervjuus osalenud hoolduspered ja lapsendajad kui ka ekspertümarlauas osalenud spetsialistid. Kuna ka eelkoolitusel ei ole antud teemat piisavalt käsitletud, siis on mõistlik antud teema põhikoolituse kavva lisada.

Seoses lapse arenguga soovitakse teada ka **teismeeast**. Ameerika Ühendriikides pakutakse PRIDE põhikoolitusena moodulit „Eelteismeliste ja teismeliste arengu mõistmine ja toetamine“ ja selle mahuks on 6 tundi. Põhikoolitust teismeeast teemal soovisid ka Eestis PRIDE eelkoolituse lõpetanud perekonnad. Pädevuste osas peeti oluliseks teismeeast seonduvat teemat – iseseisva elu alustamine.

Lapse bioloogilise perekonnaga suhtlemine. Teemamoodul võiks vastavalt RAKE soovitusel olla eelkõige hooldusperedele, kes suhtlevad lapse bioloogiliste perekondadega tunduvalt sagedamini. Samas PRIDE eelkoolituse läbinud pered leidsid, et sooviksid põhikoolitusel rohkem kuulda sellest, kuidas rääkida lapse taustast ja bioloogilisest vanematest ka siis, kui laps on lapsendatud, mitte vaid siis, kui ta on hooldamisel hooldusperes. Sinna alla kuulub ka lapse identiteedikriisiga toimetulek. Pädevust „mõistab, austab ja julgustab lapse suhteid ja sidet bioloogiliste vanematega“ pidasid sealjuures oluliseks põhikoolituse teemaks nii lapsendajad, hoolduspered kui ka eksperdid. Seega vastavalt sihtrühmale võib pakkuda hooldusperedele pakkuda põhikoolitust hooldusperega suhtlemise kohta ning lapsendajatele lapsendamise ja lapse taustast rääkimise kohta.

Kasvatustlikud küsimused. Kaardistatud pädevuste puhul märkisid erinevad sihtrühmad mitmeid laste kasvatamisega seotud oskuseid tähtsateks põhikoolituste teemadeks. Nendeks olid näiteks lapse juhendamisoskus (laste sotsiaalsete oskuste arendamine, lapse huvide ja spetsiaalsete oskuste arendamine, laste suunamine oma tegevuste tagajärgede mõistmisele, laste julgustamine võtma riske ja proovima uusi asju, lapse toetamine haridussüsteemis ja aitab lastel hinnata erinevusi ja mõista inimeste erivajadusi) ja lapse nõustamise oskus (oskab luua lapse ja perekonna jaoks turvalise keskkonna, kus saab oma tundeid näidata ja nendest rääkida, diskussiooni ja probleemi lahendamise arendamine, mõistab millal anda lastele probleemidega toimetulemiseks aega, toetust ja ruumi, lapse küsimustele

vastamine ausalt ja laste suunamine arusaamale, et traumaatilised sündmused pole laste süü). Samamoodi töid tagasisideringides osalejad välja kuidas rohkem sooviks teada laste kasvatamisest (eelkõige piiride seadmine ja distsipliin). Sarnasel teemal pakutakse ka USA PRIDE programmis põhikoolitust mahus 9 tundi.

Väärkohtlemine. Väärkohtlemisega seotud teadmisi ja oskuseid pidasid oluliseks fooksugrupis nii lapsendajad kui ka hoolduspere liikmed kui ka eksperdid ümarlauas. Eriti peeti väärtuslikuks teadmisi väärkohtlemise mõjust (märgid, sümptomid); mõjust täiskasvanueas ja teadmisi kindlatest käitumuslikest probleemidest (vaimse tervise häire sümptomid). Kuigi seda eelkoolitusel käsitletakse, võiks seda põhikoolitustel süvitsi käsitleda. Ameerika Ühendriikides on PRIDE programmis eraldi põhikoolitus seksuaalse väärkohtlemise märkide ja sümptomite teemal. Eraldi on spetsiifiliselt keskendunud üks teemamoodulitest perevägivalda kogenud laste kasvatamisele, mis on mõeldud edasijõudnutele või spetsialiseerunud peredele.

Peres olemasolevate laste ettevalmistamine ja toetamine uue lapse tulekuks perre. Soome kogemusele toetudes on oluline silmas pidada seda, kuidas hoolduspere elu võib mõjutada juba peres elavaid lapsi. Nad peavad toime tulema uute laste tulekuga, muutustega peredünaamikas ja -pereelus kui ka laste lahkumisega. Nagu välja toodud, on nad aga võtmeteguriks eduka asendushooldusel oleva lapse õnnestunud hooldamisel.

Laste vaimne tervis. Statistika kohaselt on Eestis asendushooldusele, eeskätt asenduskoduteenusel olevate laste ja noorte seas kordades enam puuetega lapsi ja noori kui vastavates vanusrühmades elanikkonnas tervikuna. See tähendab, et ka hoolduspered ja lapsendajad võivad suurema tõenäosusega kokku puutuda väljakutsetega, mis tulenevad lapse erivajadustest. Et neid paremini selles toetada, peaks PRIDE põhikoolitustel käsitlema lapse vaimse tervise temaatikat. Eelkõige peaks keskenduma just lapse vaimsele tervisele, sest statistika kohaselt on umbes pooltel asenduskodus olevatel lastel määratud teatud psüühikahäire. Kuna sarnasel eesmärgil on välja töötatud moodul asendushoolduse valdkonnas perevanemate ja kasvatajate täiendkoolituse jaoks, on mõistlik pakkuda sama või sellele sarnanevat moodulit ka hooldusperedele ja lapsendajatele.

LISA 1. KAARDISTATUD PÄDEVUSED

Tabel 3. Kaardistatud pädevused lapsendajate, hooldusperede, ekspertide ja PRIDE 2015 koolituskava võrdluses

Lapsendajad Hoolduspered Eksperdid PRIDE 2015	EELKOOLITUS [Koolitus toimub enne, kui laps on	PÕHIKOOLITUS(ED) [Koolitus toimub, kui laps on	Koolitusest väljas (elu
Lapsendajate ja perekonnas hooldajate põhipädevuste nimekiri			
Perekonna haldamise oskus			
Koostöö oskus			
<i>edastab perekonna liikmetele ja vajalike spetsialistidele informatsiooni</i>	XXXX	XXXX	X
<i>töötab osana meeskonnast</i>	XXXX	XXXX	
<i>aitab vajadusel teisi lapsendajaid või perekonnas hooldajaid</i>	XX	X	XX
<i>oskab teha koostööd haridussüsteemi töötajatega</i>		XX	
Perekonna kesksete prioriteede seadmine			
<i>teab, et peresuhted ja vastastikuse toe pakkumine peres, on tähtis</i>	XXXX	X	X
<i>mõistab, kuidas lapse/laste perretulek mõjutab vanemate omavahelist suhet</i>	X	X	
<i>oskab luua peres rutiine tagamaks lapsele stabiilsuse</i>	XXX	XXXX	X
<i>oskab nautida lastega ajaveetmist ja oskab leida perele ühiseid tegevusi</i>	X	XXX	X
<i>oskab näidata välja lapse suhtes kiindumust ja soojust</i>	XXX	X	X
<i>kohtleb kõiki pere lapsi õiglaselt</i>	XXX	X	X
<i>igapäevane lapse eest hoolitsemine vastavalt lapse vajadusele</i>		XXX	XX
Majapidamise organiseerimise oskus			
<i>kaasab lapsi otsuste tegemise protsessi, hindab laste arvamust</i>	XX	XXX	X
<i>laseb lastel arengukohasied kodutöid teha</i>	XXX	XX	XX
<i>tagab lastele teadlikkuse, kuidas ohuolukorras käituda</i>	XXX	XXXX	X

<i>mõtleb läbi probleeme, mis võivad tekkida lapse perre tulekuga</i>	XXXX	X	
Muutuste haldamise oskus			
<i>valmistab perekonna liikmeid ja lähivõrgustikku lapse tulekuks ette</i>	XXXX		
<i>aitab lapsel tunda ennast soovituna ja tunda ennast perekonda kuulvana</i>	XXXX		X
<i>mõistab, et uue koduga harjumine võtab aega ja võib tekkida tagasilööke</i>	XXXX		X
Reeglite kehtestamise oskus			
<i>omab pereliikmetele realistlikke ootuseid ja reguleerib otsuseid vastavalt lapse arengutasemele</i>	XXXX	XXX	
<i>laseb kõikidel pereliikmetel kokkulepitud reegleid järgida</i>	XXX	X	
Käitumise juhtimise oskus			
<i>oskab lastele seada käitumiskiire</i>	XXXX	XXX	
<i>oskab õiglaselt distsiplineerida (mõistab, et füüsilise karistamine on lapsele kahjulik)</i>	XXXX	XXX	
<i>oskab olla järjepidev ja stabiilne</i>	X	XX	X
<i>oskab kasutada õigeid tehnikaid ennetamiseks laste negatiivset käitumist ja innustamiseks positiivset käitumist</i>	XXX	XXXX	
<i>ei allu manipulatsioonile</i>	X	XXXX	X
<i>vihajuhtimise oskus</i>		XXXX	X
Tõsiste käitumisprobleemide haldamise oskus			
<i>oskab jääda rahulikuks</i>		XXXX	X
<i>kasutab tõsiste käitumisprobleemide puhul lapse rahustamiseks õigeid tehnikaid</i>	X	XXXX	
<i>mõistab ja aktsepteerib, et tõsiseid käitumisprobleeme ei saa kiiresti ja kergesti lahendada</i>	XXXX	XX	X
Kontseptuaalsed teadmised/oskused			
Kriitilise mõtlemise oskus			
<i>oskab identifitseerida käitumise mustreid ning otsib sellele põhjuseid, lisaks oskab märgata ebatüüpilist käitumist (nt seksuaalse käitumise eripärad, sõltuvusainete kasutamine jm)</i>	XXXX	XXXX	
<i>mõistab, et teatud käitumise mustrid on tingitud lapse varasemast kogemusest</i>	XXXX	XXX	X
Psühholoogiline arusaam			
<i>mõistab lapse vajadust turvalisuse ja usalduse järele</i>	XXXX	XXXX	
<i>mõistab enesehinnangu olulisust ja töötab selle nimel, et laps tunneks ennast hästi</i>	X	XXXX	X
<i>mõistab, austab ja julgustab lapse suhteid ja sidet bioloogiliste vanematega</i>	XXXX	XXXX	
<i>austab lapse õigust privaatsusele</i>	XX	XXX	X

<i>mõistab enda kui perekonnas hooldaja/lapsendaja rolli</i>	XXXX	XXX	X
Inimsuhete oskused/teadmised			
Osavõtlikkus inimsuhetes			
<i>oskab olla taktitundeline ja on võimeline arusaama mitteverbaalsetest märguannetest ja tagamõtetest</i>	XXX	XX	X
<i>austab lapse unikaalsust ja eelistusi</i>	XX	XXXX	
<i>empaatilisus; mäletab, mis tunne on olla laps</i>	XXXX	XXXX	
Suhtlemisoskus			
<i>aktiivse kuulamise oskus</i>		XXXX	X
<i>saab info edastamisel aru konfidentsiaalsuse ja diskreetsuse olulisusest</i>	XXXX	X	
<i>arvestab suhtlemisel lapse arenguga</i>	XX	XXXX	
<i>suhtleb hukka mõistmata</i>	XX	XXX	X
Juhendamise oskus			
<i>aitab lastel arendada sotsiaalseid oskusi</i>	XXX	XXXX	X
<i>aitab lastel tundma õppida oma huvisid ja arendada spetsiaalseid oskusi</i>	X	XXX	X
<i>oskab lapsi suunata mõtlema oma tegevuste tagajärgedele</i>		XXXX	XX
<i>julgustab lapsi võtma riske ja poovima uusi asju</i>		XXX	XX
<i>julgustab lapsi looma sotsiaalseid suhteid</i>	X	XX	
<i>oskab juhendada ja toetada last haridussüsteemis (tunneb hetkevõimalusi haridussüsteemis)</i>		XXXX	X
<i>aitab lastel hinnata erinevusi ja mõista inimeste erivajadusi</i>		XXX	X
Nõustamise oskus			
<i>loob lapse ja perekonna jaoks turvalise keskkonna, kus saab oma tundeid näidata ja nendest rääkida</i>	XXXX	XXXX	
<i>arendab diskussiooni ja probleemi lahendamist</i>	XX	XXXX	X
<i>annab lastele probleemidega toimetulemiseks aega, toetust ja ruumi</i>	XXXX	XXXX	
<i>vastab laste küsimustele ausalt</i>	XX	XXXX	
<i>suunab lapsi jõudmaks arusaamale, et traumaatilised sündmused pole laste süü</i>	XXXX	XXXX	
Enesejuhtimisoskus			
Pühendumine lastele			
<i>asetab laste huvid esikohale</i>	XXX	XX	X
<i>hoolib laste heaolust</i>	XXXX	XXX	
<i>usub, et last saab aidata</i>	XXXX	XXXX	
<i>kaitseb last ohu eest</i>	XXX	XXXX	

Väljavaated			
<i>mõistab, millal on aeg rahuneda või olukorrast eemalduda</i>	XXX	XXXX	
<i>oskab vältida läbipõlemist</i>	X	X	X
Tasakaalukus			
<i>omab elule positiivset väljavaadet ja säilitab selle nii tõusude kui mõõnade ajal</i>		X	X
Paindlikkus			
<i>mõistab, et perekonnas hooldamise puhul on lapse peres olemise aeg ebamäärane</i>	XXXX		
<i>oskab kiiresti kohaneda muutusega</i>	XXXX	X	X
<i>oskab jagada tähelepanu laste ja ülesannete vahel</i>		XXXX	
Eneseareng			
<i>arendab läbi koolituste ja kirjanduse lugemise oma vanemlikke oskusi</i>	XXX	XX	X
<i>on avatud uuendustele ja uuele informatsioonile</i>	XXX	XX	X
<i>oskab hinnata ressursse; saab oma piirangutest aru ja teab, millal tuleb abi küsida;</i>	XXXX	XXXX	
<i>oma tegevuse reflekteerimine</i>	XXXX	XXXX	
Tehnilised teadmised			
Seadused/asutuste poliitika			
<i>teab seadusandluse punkte, mis puudutavad laste väärkohtlemist ja hooletusse jätmist</i>		XXXX	X
<i>on teadlik juriidilistest protsessidest, mis puudutavad lapse perekonda paigutamist või pere taasühinemist; riigi õigustest ja kohustustest</i>	XXXX		
<i>teab bioloogiliste vanemate ja lapsendajate/perekonnas hooldajate ja laste õigusi ja kohustusi</i>	XXXX		
<i>mõistab lastekaitse süsteemis erinevate inimeste rolle ja vastutust</i>	XXXX		
<i>dokumentatsiooni haldamise oskus (nt eluraamat, puhkuseplaan, juhtumiplaan, rehabilitatsiooniplaan jm)</i>	XXXX		
Inimese areng			
<i>teadmised arenguprotsessidest (erinevad lapse arengu etapid ja arengu verstapostid)</i>	XXXX	XXXX	
<i>teadmised seksuaalsest arengust (sh seksuaalsel teel levivad haigused, teismeliste rasedus, abort, seksuaalne identiteet)</i>	XX	XXXX	X
<i>arengu mahajäämused (olemus; põhjused, sümptomid; erinevate häirete ravi)</i>	XXXX	XXXX	
Väärkohtlemine			
<i>teadmised väärkohtlemise või hooletusse jätmise võimalikest perekondlikest põhjustest</i>	XXX	X	XX

teadmised väärkohtlemise (seksuaalse, füüsilise, vaimse) mõjust (märgid, sümptomid); mõju täiskasvanueas	XXX	XXXX	X
teadmised kindlatest käitumuslikest probleemidest (vaimse tervise häire sümptomid)	XX	XXXX	
teadmised vanemate vahelise väärkohtlemise mõjust lapsele	XXXX	X	
Sõltuvushäired			
sõltuvushäirete märgid ja mõju (võimalikud alkoholi ja narkootikumide kasutamise põhjused, märgid ja mõju)	XXX	XXXX	
sõltuvusainetele eksponeeritud imikud (sõltuvusainete mõju lootele)	XXXX	X	
Eraldamine, kaotus ja kiindumus			
mõistab laste tundeid/käitumist, mis on mõjutatud eraldusest ja kaotusest	XXXX		X
mõistab ebaturvalise kiindumussuhte olemust ning kiindumushäirest tingitud käitumismustreid	XXXX	XXXX	
traumaatilised sündmused (nt viljatus, katkemine [lapsendajate teema], perekonna liikme surm)	XXX		X
Perekonnas hooldamise/lapsendamise süsteem			
lapsendamise ja perekonnas hooldamise reaalsus – potentsiaalsed stressiallikad, kuidas ja kust otsida abi	XXXX	X	
lapse perekonda hooldamisele paigutamise ja lapsendamise põhjused, tervikprotsessi mõistmine	XXXX		
mõistab lapsendamise/perekonnas hooldamise erinevaid motiive	XX		
teab mitme lapse koos lapsendamise võimalikkusest ning selle eripäradest	X		
teab, kuidas rääkida lastele lapsendamisest	X		
Noortega töötamine			
käitumise probleemid nt. suitsiidaalsus, depressioon	XXX	XX	
iseseisva elu alustamine		XXX	
Tervise probleemid			
HIV & AIDS lapsel (märgid, sümptomid, kuidas taktitundeliselt last aidata)	XXX	XXX	
Kogukond			
ressurssidele ligipääs (piirkonnas erinevate probleemide puhul abisaamise võimalused)	XXXX	XXXX	
lapse heaolu mõjutajad; laps ja pere kui makrosüsteemi osad	XXXX	X	X
oskab saavutada ja hoida kontakti lapse bioloogilise perega	XX	X	
oskab luua ja säilitada enda tugivõrgustikku	XX		
Psühholoogilised probleemid			

<i>saab aru probleemse käitumise põhjustest (nt valetamine, varastamine, vägivald jpm)</i>	XXX	XXX	
<i>saab aru paigutamise protsessist (nt ennustatavad leina ja kaotuse staadiumid, kohanemise staadiumid; trauma)</i>	XXXX	XX	
Kultuuriline tundlikkus			
<i>mõistab bioloogiliste vanemate kultuurilisi (sh lapse)sotsiaalseid, majanduslikke ja usulisi erinevusi ja sarnasusi (subkultuur)</i>	XXXX	XXX	X
<i>on teadlik perekonna erinevatest vormidest</i>	XXX	XXX	